

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ EĞİTİMİ BİLİM DALI

ERASMUS VON ROTTERDAM VE MARTİN LUTHER'İN
GÖRÜŞLERİNİN GÜNÜMÜZE YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suzan YÜKSEKKAYA

DİYARBAKIR-2014

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ EĞİTİMİ BİLİM DALI

ERASMUS VON ROTTERDAM VE MARTİN LUTHER'İN
GÖRÜŞLERİNİN GÜNÜMÜZE YANSIMASI

HAZIRLAYAN
Suzan YÜKSEKKAYA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Sıraç İNAN

DİYARBAKIR-2014

D.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı Alman Dili Eğitimi
Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir. .../.../2014

Başkan (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mehmet Sıraç İNAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet KILINÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şengül KOCAMAN

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Rıfat EFE

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Suzan YÜKSEKKAYA

...../...../2014

ÖN SÖZ

Yürüttüğüm bu çalışmada, Reformasyonun önderi olan Martin Luther ile Hümanizmin en önemli temsilcisi Erasmus von Rotterdam'ın görüşlerinin günümüze ne tür etkileri olduğunu vermeye çalıştım.

Çalışmamın birinci bölümünde, Martin Luther'in hayatını, kişiliğini ve Alman toplumuna olan etkisini, Reformasyonu oluşturan nedenler ve Reformasyonun sonuçlarını vermeye çalıştım. Buradaki amacım daha 15. yüzyılda Martin Luther'in, kilisenin insanları hem maddi hem de manevi açıdan sömürdüğünü ve bu nedenle birçok soruna neden olduğunu fark edip Reform hareketini nasıl da büyük bir cesaretle başlattığını vermeye çalıştım. İkinci bölümde, Hümanizma hareketinin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, Hümanizma hareketini oluşturan nedenler, Hümanizma hareketinin Almanya'ya getirdiği yenilikler ve sonuçlarına değindim. Buna değinirken, yüzyıllardır sömürülen, aşağılanan ve günahkar bir kul olarak kabul edilen insanın, 16. yüzyılda bir başkaldırı hareketi olarak ortaya çıkan hümanist akımla yeniden ön plana çıktığını vurgulamaktır. Üçüncü bölümde, ünlü hümanist Erasmus von Rotterdam'ın hayatını, topluma olan etkisini, eğitime verdiği değeri ve "Deliliğe Övgü" adlı en önemli eserine değindim. Bu eserine değinmemdeki amacım "özgürlük" kavramını daha farklı ele almasıdır. Daha sonraki bölümde Erasmus ile Luther'in görüşlerini karşılaştırdım.

Böylece ikisi arasındaki görüş farklılıklarını ve nedenlerini vermeye çalıştım. Son bölümde de Erasmus ve Luther'in görüşlerinin günümüze olan yansımalarını örneklerle vermeye çalıştım.

Bu çalışmayı hazırlarken, Alman Edebiyatını sevmemi ve hayat amacım olarak benimsememi sağlayan, benim için her zaman bir örnek teşkil eden, gerek lisans gerekse yüksek lisans derslerimde ve çalışmamdaki katkılarından dolayı çok değerli hocam ve danışmanım sayın Prof. Dr. Mehmet Sıraç İNAN'a yürekten ve sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca hem lisans hem de lisansüstü derslerimde özellikle romanı ve roman sanatını anlamamda ve bir birikime sahip olmam konusunda büyük katkıları olan sayın Prof. Dr. Sabri EYİĞÜN'e teşekkür ederim.

Üniversite eğitimim boyunca üzerimde büyük emeklere sahip değerli bölüm hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam esnasında maddi ve manevi desteklerinden dolayı kardeşim Deniz YÜKSEKKAYA 'ya ve kaynak bulmam konusunda bana yardımcı olan kardeşim Leyla YÜKSEKKAYA'ya teşekkür ederim.

Suzan YÜKSEKKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ZUSAMMENFASSUNG	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

MARTİN LUTHER VE REFORMASYON

1.1. Martin Luther	2
1.2. Martin Luther'in Kişiliği	8
1.3. Martin Luther'in Alman Toplumuna Etkisi	9
1.4. Reformasyon	10
1.4.1. Reformasyon Öncesi Avrupa	10
1.4.2. Reformasyonu Oluşturan Nedenler	11
1.4.3. Reformasyonun Getirdiği Yenilikler	11
1.4.4. Reformasyonun Neden Olduğu 30 Yıl Savaşları	12
1.4.5. Reformasyonun Sosyal- Dini ve Siyasi Sonuçları	12

II. BÖLÜM

HÜMANİZMA HAREKETİ

2.1. Edebiyatta Hümanist Akım	13
2.2. Hümanist Edebiyatın İlke ve Nitelikleri	14
2.3. Hümanist Akımın Temsilcileri	15
2.4. Hümanistlerin Başlıca Ortak Özellikleri	15
2.5. Alman Edebiyatında Hümanist Akım	16
2.6. Hümanizma Hareketini Oluşturan Nedenler	16
2.6.1. Sosyal ve Ekonomik Nedenler	18
2.6.2. Dini Nedenler	18
2.6.3. Bilimsel Gerçekliğin Yarattığı Huzursuzluklar	18
2.6.4. Hümanizma Hareketinin Almanya'ya Getirdiği Yenilikler	19

2.6.5. Hümanizmanın Sonuçları	19
-------------------------------------	----

III. BÖLÜM

ÜNLÜ HÜMANİST ERASMUS VON ROTTERDAM

3.1. Erasmus von Rotterdam'ın Topluma Etkisi	23
3.2. Erasmus'un Ünlü Yapıtı "Deliliğe Övgü"	25
3.2.1. "Deliliğe Övgü" Adlı Yapıtın Özeti	27
3.2.2. Yapıttaki Semboller ve Açıklaması	31

IV. BÖLÜM

ERASMUS VE LUTHER'İN GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 32

SONUÇ	54
KAYNAKÇA	58
ÖZGEÇMİŞ	62

ÖZET

Erasmus von Rotterdam ve Martin Luther'in Görüşlerinin Günümüze Yansıması

Bu çalışmamız, Hümanizmin en önemli temsilcisi Erasmus von Rotterdam ile Reformasyonun önderi olan Martin Luther'in görüşlerinin günümüze olan etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Erasmus'un düşünür, Martin Luther'in ise teolog olması, Alman fikir dünyasının iki farklı alanını oluşturur. Erasmus, akla dayanan eleştiriyi savunan, hoşgörülü, aydın modelini temsil ederken; Luther heyecanlı, inatçı ve mücadeleci din adamı tipini oluşturur. Luther bilimin dinin emrinde olmasını isterken, Erasmus bilimin özgürlüğünü savunmuştur.

Erasmus ile Luther arasındaki temel farklılık dine bakış açılarıdır. Erasmus için din bir ahlak öğretisidir, bir doktrinden ve uyulması gereken kurallardan çok bir yaşama biçimidir. Luther'e göre ise din, bir doktrinler bütünüdür, insanı ebedi kurtuluşa götürecektir. Luther'in amacı verir ve bunun için yaşam dinin üstüne kurulmalıdır, yani insan iman için yaşmalıdır. Erasmus, toplumun huzuru için uzlaşmayı önemli kılarken, Luther için dinden daha önemli bir şey yoktur. Luther Reform hareketiyle amacına ulaşmış ve benimsediği öğretiyi uygulamaya koymuştur.

Böylece Hümanizm ve Reformun toplum üzerindeki etkilerini Erasmus ve Luther'in görüşleri çerçevesinde vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Erasmus von Rotterdam, Reform, Martin Luther, Antikçağ

ABSTRACT

The Reflections of Erasmus von Rotterdam and Martin Luthers Views in Modern Day

Our study aims to evaluate the effects of the most important representative of humanism Erasmus von Rotterdam and the leader of reform Martin Luther's opinions to the present day.

The fact that Erasmus is thinker and Martin Luther is theologian, creates two different areas of German ideology. While Erasmus represents defending criticism based on mind, tolerant and enlightened model; Luther creates excited, stubborn and comparative type of cleric. Luther wanted science to come at the expense of religious dogma; however, Erasmus advocated the freedom of science.

The main difference between Erasmus and Luther is their views of religion. For Erasmus the religion is a teaching of morality and a life style rather than a doctrine and the rules to be followed. According to Luther, the religion is a body of doctrine and it also gives people the purpose of the eternal security. Therefore, life should be based the religion and people should live for their faith. For Erasmus compromise is significant for the society welfare. On the other hand, for Luther, there is nothing more important than religion. Luther reached his goal with reform movement and put his teachings into practice.

Thus, we have tried to give the impacts of humanism and reform on the society within the framework of Erasmus and Luther's ideology.

Keywords: Humanism, Erasmus von Rotterdam , Reform, Martin Luther, Antiquity

ZUSAMMENFASSUNG

Die Auswirkungen der Weltanschauung von Erasmus von Rotterdam Und Martin Luther Heute

Diese Studie befasst sich mit den Auswirkungen der Weltanschauung von dem wichtigsten Vertreter des Humanismus Erasmus von Rotterdam und dem Führer der Revolution Martin Luther in der heutigen Welt.

Erasmus als Denker und Luther als Theologe repräsentieren zwei unterschiedliche Meinungsfelder in der deutschen geistigen Welt. Erasmus repräsentiert den toleranten und aufgeklärten Verteidiger der vernünftigen Kritik, während Luther den begeisterten, hartnäckigen und kampflustigen Geistigen darstellt. Luther steht dafür, dass die Wissenschaft der Religion untergeben sein sollte, Rotterdam dagegen verteidigt die Freiheit der Wissenschaft.

Der Grundunterschied zwischen Luther und Erasmus liegt in ihr Perspektive für die Religion. Für Erasmus ist die Religion eine Sittenlehre; sie ist eher ein Lebensstil als eine Doktrine. Für Luther hingegen ist die Religion eine Lehreinrichtung, die den Menschen in die ewige Freiheit führen wird. Deswegen soll das Leben auf der Religion aufgebaut werden, sozusagen soll der Mensch für sein Glauben leben. Den Frieden der Gesellschaft sieht Rotterdam in der Vereinigung, dagegen gibt es für Luther nichts, das wichtiger ist als die Religion. Mit seiner Revolution erreicht Luther sein Ziel und führt seine Lehre ein.

Unser Ziel ist es, die Auswirkungen vom Humanismus und der Reform auf die heutige Gesellschaft im Rahmen der Ansichten von Erasmus und Luther darzustellen.

Schlüsselwörter: Humanismus, Erasmus von Rotterdam, Reform, Martin Luther, Antike

KISALTMALAR

A.g.y . : Adı geen yapıt

Bkz. : Bakınız

ev. : eviren

S. : Sayfa

Vb. : Ve benzeri

Yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmamızın amacı 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış olan ünlü hümanist Erasmus von Rotterdam ve Reformun önderi olan Martin Luther'in görüşlerinin ve yaptıkları yeniliklerin günümüze ne tür etkileri olduğunu vermektir.

Bunun yanı sıra bu iki önemli şahsiyetin görüşlerinden yaşadığımız çağa dair alınması gereken dersi ve mesajı gözler önüne sermektir.

Çalışmamızda literatür tarama yöntemi kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

MARTİN LUTHER VE REFORMASYON

1.1. Martin Luther

Martin Luther, bir köylü çocuğu olarak 1483 yılında Eisleben'de doğar. Eisleben kentinde yaşayan Luther ailesi, başlangıçta çiftlik, daha sonra da madencilikle geçimlerini sağlamaktadır. Baba Hans ve anne Margarete'nin ikinci çocuklarıdır. Aziz Martin yortusunda vaftiz edildiğinden çocuğa Martin ismi verilir. Ailesinin Eisleben'den Mansfeld'e göç etmesiyle Luther, çocukluğunu ve ilköğretim dönemini bu kentte geçirmiştir. Mansfeld'deki Latin Okulu'nda sekiz yıl eğitim gören Luther, birkaç okul değiştirerek, Önce Magdeburg, sonra da Eisenach kentinde George Okulu'nda ortaöğrenimini bitirir. 1501 yılında Erfurt Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne yazılan Luther, buradaki öğrenimini tamamlayarak 1502 yılında, Güzel Sanatlar eğitimine başlar. 7 Ocak 1505'te de mezun olarak yükseköğrenimini tamamlar ve felsefe öğretmeni olarak görevlendirilir.

Onun hayatında dönüm noktası olan ve dinsel dünyaya adım atmasının sebeplerinden sayılan hadise, 1505 Temmuz'unda yaşanır. Mansfel'de ailesinin yanına giden Luther, Erfurt'a geri dönerken şiddetli bir fırtınaya yakalanır. Hayatından endişe eden Luther, bu sıkıntılı anında, geleneksel inanca göre, madencilerin koruyucusu sayılan Aziz Anna'ya seslenerek "Aziz Anna! Bana yardım et. Keşiş olmak istiyorum" der ve öyle yapacağına yemin eder. Yakalandığı fırtına sırasındaki bu yemini, Luther'in Erfurt Augustinci Keşişler Manastırı'na girişinin yaygın olarak kabul edilen sebebidir.¹

Augustian manastırına, dinsel hiyerarşik geleneğe uygun olarak en alt kademedeki dahil olan Luther, bir süre keşişlerin denetiminde olacak ve katı manastır kurallarını yerine getirecektir. Luther örnek rahip olabilmek için bütün katı kurallara katlanır ve bu şevk ve azmin sonucu olarak da, 1507'de papazlık görevine getirilir. Bir süre sonra, üyesi olduğu tarikatın piskopos yardımcısı Johann Staupitz tarafından Wittenberg Üniversitesi Sanat Fakültesi'nde, Aristo ahlakını yorumlamak üzere, felsefe profesörü olarak görevlendirilir. Luther'in Hıristiyanlık tarihine yön veren düşüncelerini ilk açıkladığı yer olan Wittenberg, iki bin nüfuslu, küçük bir kentti. Fakat henüz kurulmuş olan Wittenberg Üniversitesi hızla gelişmeye, bünyesine devrin ünlü bilim adamlarını toplamaya başlamıştı. Ekim 1512'de, doktorasını bitirip teoloji doktoru unvanını alan Luther, felsefe profesörlüğünden teoloji profesörlüğüne getirilir.

¹ Alaeddin Şenel. Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s.294

Manastıra girişinden teoloji profesörlüğüne kadar geçen dönem, Luther için iç dünyasının en karmaşık olduğu dönemdir. Luther'in etkisinde kaldığı Ockhamcı² düşünceye göre, Tanrı iyiyi ödünlendirir ve kötüyü cezalandırırdı. Kurtuluşa ise, kişinin kendi özgür iradesi ve kişisel çaba ve yetenekleriyle ulaşması gerekiyordu. Augustine teolojisine göre ise, dinin temeli Tanrıya duyulan sonsuz sevgidir. Bunun yanında, mutlu ve mutsuz olacak kişiler Tanrı tarafından daha önceden belirlenmiştir.

Katolik inancına göre, bağışlama üç aşamadan oluşmaktadır: İbadet ve iyi davranışlarda bulunmak, günahlarını itiraf etmek ve içten gelen tövbe. Luther bunlardan ilk ikisini yapabildiği halde gerçekten tövbe edemiyordu. Günahlardan gerektiği gibi nefret edemiyor ve çıkarını düşünmeden Tanrı'yı sevemiyordu. Gayretini yetersiz görüyor, Tanrı'nın huzurunda bir hiç olduğunu hissediyor ve bağışlanmışlığından kuşku duyuyordu.

Ruhsal bir huzura kavuşamayan Luther, Augustine'in kadere buyun eğme ve tevekkülü tavsiye den yazılarının ışığında, bir kez daha Pavlus'un Mektuplarını okumaya koyulur. Uzunca tetkiklerden sonra, Pavlus'un Romalılara Mektubu'nun birinci bölümünde, o ana kadar hiç anlayamadığı bir takım ipuçları sezinlemiştir. Nitekim aradığı kurtuluşun sırları bu cümlede gizlenmiştir. Çünkü onda Tanrı'nın adaleti imandan imana keşfolunur; nitekim: "Fakat doğru kişi imanla yaşayacaktır," diye yazılmıştır.

Yıllardır gözünün önünde olan, fakat anlamını henüz kavramadığını düşündüğü bu ifadeler onun, hem Tanrı hem de kurtuluşa yönelik sıkıntılarını çözer görünmektedir. Böylece, günahkârlara karşı cezalandırıcı olan ve adaleti uygulayan "Yargıç Tanrı" yerine, çocuklarına adalet ileten bir "Baba Tanrı" anlayışına ve reform öğretisinin temeli olan kurtuluşun bizzat kişisel gayelerle değil, "sadece Tanrı'ya iman"la gerçekleşeceği inancına ulaşacaktır.³

1517'de 95 maddelik bildirisinden sonra papaya karşı çıkma sebebiyle aforoz edilmiştir. Onun mücadelesi Papa'ya taparcasına inanmanın önüne geçip herkesi kendinin papası yapmaya çalışmasıydı.

Luther'in 1517 yılında gerçekleştirdiği 95 maddelik reformun özü şudur:

*"İnsan sezgi gücü sayesinde Tanrı ile iletişim kurabilir; her ferdin kilisesi kendi yüreğidir; kutsal kitap herkes tarafından okunup anlaşılabilir ve uygulanabilir."*⁴

Böylece Luther, asırlardır ruhban sınıfı ile inanan Hıristiyanlar arasındaki ayrıcalığı kaldırmış, bir anlamda birey ile Tanrı arasındaki kilisenin egemenliğini kırmıştır.

² Ockhamcı düşünce: Papa'nın mutlak egemenliğine karşı çıkan düşünce.

³ Hakan Olgun, Luther ve Reformu, Fecr Yayınları, Ankara, 2001, s.38

⁴ http://tr.wikiquote.org/wiki/Martin_Luther (20.10.2014)

Paraya düşkünlüğü ile bilinen keşiş Tetzel, Papa X. Leon tarafından Wittenberg'e gönderilir. Tetzel, burada Papa tarafından mühürlenmiş af kâğıtlarını satmaktadır. Kilisede cemaatin günahlarını çıkarmaya gelen Luther'e cemaatin günahlarını bu af kâğıtları ile bağışladıklarını söyler. Ancak Luther bu değersiz af kâğıtlarının günahları bağışlamayacağını söyler ve Papalığın hâkimiyet ve sömürüsünü reddeder: "*Siz Tanrı'nın vekili değilsiniz. Siz sanırım ki ondan başka birinin vekilisiniz! Sizin iradenizi bir parşömenli yalan olarak kabul ediyor ve yırtıyorum. Siz artık ne isterseniz yaparsınız. İşte benim yaptığım budur.*"⁵

Din adamlarının "İnsan günahkâr bir kuldur, günahların affedilmesi için Tanrı'ya yalvarmak gerekir. Bunun için de Tanrı'nın temsilcisi olan kilise ve onun yöneticileri olan din adamlarına ihtiyaç vardır. " sözlerine karşılık, günahların affi hakkında da şunları söylemiştir: "Günahların affi adını verdiğiniz şey mürekkepli bir paçavra parçasından ibarettir. Başka bir şey değildir; bu ve buna benzer bütün şeyler hiçbir şey değildir. Yalnız Tanrı günahları af edebilir. " Bunun üzerine 1520'de bildirilerini (Flugschrift) yayınlamıştır:

Von dem Papstum zu Rom (Roma 'daki Papalık Üzerine),

An den christlichen Adel deutscher Nation (Alman Milletinin Hıristiyanlık Asaleti Üzerine)da kilise düzeninde köklü bir reform gerektiğini savunmuş,

Die babylonische Gefangenschaft der Kirche (Kilisenin Babil Tutukluluğu Üzerine)de Hıristiyanlığın yedi şartından (Sakrament) yalnızca üçünü (takdis, şaraplı ekmek ayini, tövbe) geçerli ve yeterli saymış,

Von der Freiheit eines Christenmenschen (Bir Hıristiyan İnsanın Özgürlüğü Üzerine) da Hıristiyanlığın özünü dile getirmiştir.

Luther'e göre bir Hıristiyan her şeyin üstünde özgür bir kişidir ve hiç kimsenin kulu değildir. Bir Hıristiyan her şeyin işe yarar hizmetkârıdır ve herkesin kuludur. (*Eyn Chrislen mensch isi eyn freyer herr üher aile ding und niemandt unterthan. Ein Chrislen mensch isi eyn dienstpar knechl aller ding und yderman untertan.*)

1522-1532 yılları arasında gerçekleri ortaya koymak ve insanlara gerçek İncil ve Hıristiyanlığı göstermek amacıyla İncil'i Almancaya çevirir. Luther'in İncil çevirisi, çeviri alanında bir çığır niteliğindedir. Kelimeleri değil, anlamı vermek için çaba göstermiş, yaptığı çevirinin çeviri kokmamasına çalışmış, halkın konuştuğu ve anladığı dili kullanmıştır. Çevirisi halka ulaştıktan sonra çok sayıda taraftarı olur. Bu taraftarın oluşturduğu harekete Protestan denmeye başlanır. Bunun üzerine Katolik kilisesi taraftar

⁵ Gürsel Aytaç. Yeniçağ Alman Edebiyatı, Doğu Batı Yayınları,6.Baskı, 2012, s.12

kaybetmeye başlar. Özellikle kuzey ülkelerdeki fakir halk Protestanlığı seçer. Çünkü Protestanlık vergiyi ortadan kaldırıp insanların Tanrı ile baş başa kalmalarını sağlıyordu. Bütün bu gelişmelerden sonra Avrupa’da, Katolikler ve Protestanlar arasında otuz yıl süren din savaşı çıkmıştır.

*Luther, İncil çevirisinde kullandığı dil hakkında şunları söylemiştir: “Çevirirken saf ve berrak bir Almanca kullanmaya çalıştım. Bazen on beş gün, üç, dört hafta boyunca bir tek kelimeyi aradığımız ve soruşturduğumuz, yine de bulamadığımız olmuştur. Evdeki anneye, sokaktaki çocuklara, pazardaki adama sormak, nasıl konuşuyorlar diye onların ağzına bakmak ve öyle çevirmek gerekir. Ancak o zaman kendilerine Almanca hitap edildiğini fark ederler.”*⁶

Luther, Türklerle ilgili de sözler söylemiştir:

Der Türke, als eine "Zuchtrute Gottes" (Tanrı'nın kırbağı (dayak değneği) olarak Türkler): Tanrı Türkleri, Hıristiyanlara ceza versin, onları yola getirsin diye gönderdi. Bunun için onlara karşı savaşmak mümkün değildir; buna boyun eğip, sabretmek gerek. Fakat Tanrı ilerde, onların (Hıristiyanların) çektikleri cezayı kâfi görecektir ve Türkleri geri çekecektir. Türklerin hiçbir zaman bütün Avrupa'yı ele geçirecekleri düşünülmemiştir.

Der Türke als "Anticrist" (Deccal olarak Türk): Önce Tevrat'ta, sonra da İncil'de bildirildiğine göre, dünyanın sonu gelmeden önce, bir Anticrist gelecek, onlara işkence yapacak, öldürecek, kiliseleri yıkacak, fakat hemen bunlardan sonra bizzat İsa gelecek, geride kalıp kurtulanlar için büyük bir mahkeme kuracak, suçlu ile suçsuzlar birbirinden ayrılacak ve ebedi huzur başlayacak. Bunun için Türklerin gelmesine sevinmeli; çünkü ebedi huzurun yakın olduğu böylece anlaşılacak.

Dini Politika: Türk İmparatoru da Tanrı tarafından gönderilmiştir (Obrigkeit von Gott), kötü bir iktidar da olsa ona itaat edip katlanmak gerekir.

Goethe, Almanların millet olma özelliğini Luther’e borçlu olduklarını ileri sürmüş; Lessing, Herder, Hamann, Klopstock gibi birçok yazar, Luther’in Almancasından esinlenmiştir. Hegel de Luther’in İncil çevirisini, gerçekleşebilen devrimlerin en büyüklerinden biri olarak nitelemiş ve şunları söylemiştir: *“Bir şey ancak ana dilimde söylenmişse benim malimdir. Luther İncil’i Almancaya çevirmeden reformasyonunu tamamlamamazdı.”* Kurduğu yeni mezhep ile Katolik kilisesinin insanlar üzerindeki baskısını kırmış, Alman diline İncil çevirisiyle büyük katkı sağlamıştır. Kendinden sonra Almanya’da dil cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetler, geride olan Alman dilini geliştirip insanları bu dili her alanda kullanmaya özendirmişlerdir.

⁶ AYTAC, a.g.y. s:25-26

Luther'in iman ve kurtuluş ilişkisine, kilisenin geleneksel dogmalarından farklı bir anlam vermesi ve yeni düşüncesini zaman zaman halk huzurunda dile getirmesi, ayrıca papanın günah bağışlamasındaki konumu ve endüljanslara getirdiği eleştiriler, Roma'ya harekete geçirmeye yetmiştir. Genel olarak heretiklik ve kiliseye itaatsizlikle suçlanan Luther, 1518-1521 yılları arasında bir takım papalık mektupları, fermanlar ve müzakerelerle fikirlerinden döndürülmeye çalışılmıştır.

17-18 Nisan 1521'de Worms Meclisi'ne çıkarılan Luther, aralarında imparator, onun altı kardeşi, altı prens, dört kont, otuz piskopos ve yedi yabancı elçiden oluşan bir kurulun karşısında Aleander tarafından sorgulanmış ve kendisinden, öncelikle kilise karşıtı heretik görüşlerinden dönmesi istenmiştir. Ancak Luther, heretik olarak değerlendirilen düşüncelerinden vazgeçmek bir yana, reformist düşüncelerini tekrarlama fırsatı bulmuştur. Üstelik hem imparator, elektörler ve prenslerden oluşan siyasal idarecilere hem de kendine yoğun ilgi göstererek dinlemeye gelen halka düşüncelerini uzun uzun anlatma imkânı yakalamıştı. Kilise kurumuna yönelttiği eleştirilerini dile getirirken, Almancanın yanında Latinceyi de kullanmış olması, bu hareketi Almanya'nın yerel sorunu olmaktan çıkarıp tüm imparatorluğa seslenilen bir başkaldırı çağrısına dönüşmüştür.

Reform süreci içinde, Almanya'da patlak veren köylü ayaklanması, Luther'in öğretisinin halk tarafından nasıl algılandığını göstermesi yanında onun siyasal idare ve bu idareye itaat anlayışının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü Luther, ayaklanma süresince isyan eden köylüler ile isyanı bastırmaya çalışan prens ve derebeylere karşı takındığı tavır, zamanla daha da belirginleşecek olan, halk ve idareciler arasında öngördüğü itaate dayanan ilişkinin anlaşılmasına imkân verecektir.

Almanya'daki köylü isyanının, Luther ve reform düşüncesiyle bir ilişkisinin olduğu aşikârdır. Luther'in vicdan özgürlüğünü övmesi ve özellikle de Hıristiyan bireyin özgürlüğüne ilişkin söylemi, köylülerin ayaklanmaları yolunda etkin bir gerekçe olmuştur. Ayrıca çiftçilik kültürüne bağlı bir aileye mensup olması onu, köylülerin gözünde anlamlı kılmaktaydı. Yine Luther'in papalık ve kilise mensuplarının dünyevi kazançlar peşinde koşarak bölge halkının tarımsal ürünlerine ortak olup vergi toplamalarını eleştirmesi de köylüleri cesaretlendirmekteydi. Bu açıdan, reforma yakın olan en önemli zümrenin, çiftçi ve köylüler olduğu söylenebilir.

Münzer⁷ gibi "kurulu düzen" muhalifi olan bir kimsenin liderliğindeki bu isyanı, daha fazla hoş görmeyen Luther, ayaklanan köylüleri şiddetli bir eleştiriye tabi tutan ve idarecileri, onları cezalandırmaya teşvik eden bir bildiri yayımlar. Bildiride köylülerin artık

⁷ Münzer:1500'lü yıllarda yaşamış Almanya'da köylüleri ayaklandıran papazdır.

bütün meşru haklarını kaybettikleri ve cezayı hak ettikleri ileri sürülmektedir. 15 Mayıs 1525'te köylülerin lideri Münzer'in yakalanıp idam edilmesiyle, köylü ayaklanması sona ermiş; ancak, Luther bu bildiriyle, halkın gözündeki konumu bir değişime uğramıştır. Bu bildiri bir yandan köylülerin Luther'e verdiği desteğin gittikçe azalmasına neden olurken, diğer yandan onun, prenslerin nazarındaki güvenilirliğini aynı oranda artırmıştır.⁸

Kanlı bir şekilde bastırılan köylü isyanından sonra Luther, prenslerin hoşnutluğunu kazanmış bir ruh haliyle, reformun teolojik içeriğini belirleyen bazı tartışmalara girmiştir. Bunlardan birisi Hümanist düşünür Erasmus ile kader ve insan iradesi konusunda yaptığı tartışmalardır.

13 Haziran 1525'te eski bir rahibe olan Catherine von Bora ile evlenen Luther, bu davranışıyla bir bakıma, rahiplerin evlenme yasağı konusundaki tenkidinin gereğini de yapmış olmaktadır. Evlilik sonrası, Prens Frederick'in kendisine hediye ettiği Koburg Şatosu'nda, reformun sebep olduğu dinsel ve siyasal karmaşadan uzak bir yaşam sürmeye başlamıştır. Koburg'daki malikânesinde, kendisini ziyarete gelenlere teolojisiyle ilgili görüşlerini vaaz şeklinde aktarmaya devam etmiştir.

Luther'in köylü isyanındaki takındığı tavrıdan hoşnut olan Alman prensler, imparatorluk ve Roma Kilisesi'nce hazırlanan ve Luther'in ölümünü isteyen Worms Fermanı'na karşı tepki göstermektedirler. Uygulanması istenen Worms fermanının, Luther'in yakalanıp heretik olarak cezalandırılmasını içerdiğinin farkında olan Alman Prensler, imparatora karşı sergiledikleri tavırla, reform hareketinin artık Luther'i aştığı ve imparatora rağmen siyasal idarecilerce özümsemişliğini göstermektedir.

Worms fermanının yürürlüğe konulması isteğine, karşı bir bildiriyle cevap vererek, hem teolojik gerekçelerini sunmuşlar hem de imparatora karşı siyasal ağırlıklarını hissettirmişlerdir. Luther'in heretikliğini içeren Worms Fermanı⁹, Mesih'i yalanlamak ve Tanrı'nın sözünü inkâr etmektir. Dolayısıyla, biz bu isteğe boyun eğmeyeceğiz. Sizden imparatorudan, itiraz ve düşüncelerimizi dikkate almanızı rica ediyoruz. Aksi takdirde bu fermanı ve sizin yürürlüğe koyma emrinizi Tanrı'nın huzurunda protesto edeceğiz. Worms fermanını reddederek Luther yanlısı bir tavır sergileyen ve bu bildiriye onaylayan beş prens ve on dört kent yöneticisi, İmparator ve Katoliklerin kararlarını "protesto" eden bildirelerinden dolayı "Protestan" adını almışlardır. İlk Protestanlardan olan bu idarecilerden sonra, bütün Luther yanlıları Protestan olarak nitelendirilmişlerdir. Bir süre sonra 23 Temmuz 1532'de Nürnberg Anlaşması imzalanır. Bu şekilde reform hareketi, tüm

⁸ Fatma Mansur Coşar, Din Savaşları, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2008, s.67

⁹ Worms Fermanı: Heretik olarak cezalandırılmayı içeren ferman.

Alman topraklarına hızla yayılma imkânı yakalamış ve Luther, ölümüne kadar, Lutheran Kiliseleri onaylama fırsatı bulmuştur. Luther'den sonra ise, 25 Eylül 1555'te imparator ile prensler ve reformcular arasında imzalanacak olan Augsburg Din Barışı'yla, dinsel bölünme resmileşmiş ve Protestanlık tanınmıştır. İmzalanan bu anlaşmada, prenslere geniş yetkiler tanınmış, reformun dinsel öğretilerinin uygulanmasıyla seçtikleri dinsel inançların uyruklarına dayatılması prenslerin yetkisine bırakılmıştır. Bu anlaşmanın en önemli hükmü olan bu ilke, "kimin toprağı, onun dini" olarak ifade edilmiştir. Bu ilkeye göre, bir prens, Katoliklik ya da Protestanlıktan hangisini seçmişse, o prensliğin egemenlik alanı içinde yaşayan uyrukları da, o dini benimsemek zorundadırlar. Bu ilkeye uymayanlar, bağlı oldukları dini seçen bir başka prensin topraklarına göç edeceklerdir. Dolayısıyla din özgürlüğü, sadece prens ve soylulara aittir. Bu şekilde, yerel siyasal idareciler, seçtikleri dinsel inançları uyruklarına dayatma hakkına sahip olmuşlardır.

Nürnberg Anlaşması sonrasında, iyice siyasal içerik kazanan reformun seyri üzerindeki etkisini yitiren Luther, artık iyice yaşlanmıştır. Yakınlarını ziyaret için gittiği Eisleben'de hastalıkları artan ve kısmi bir felç geçiren Luther, 18 Şubat 1546 yılında, baba yurdu olan Eisleben'de hayata veda eder.¹⁰

1.2. Martin Luther'in Kişiliği

Luther'in kişiliği, bize olağanüstü çok yönlü, hatta aykırılıklarla dolu bir karakter gibi geliyor. Düşmanları Luther'in zaaflarından oluşan sayısız listeler yapmışlardı. En büyük zaafı kızınca, aşırıya kaçan öfkesiydi. Kimi zaman kendisinden çok emin, aşırı derecede atılgan, inatçı ve eğilmez olurdu. Çok cesurdu, tehlikelerin büyüklüğünü anlamazdı. Öte yandan da fazlasıyla kendisini hor görüyordu, alçakgönüllü idi. Güvendiği insanlar da onu kandırabiliyor, güvenini kötüye kullanıyorlardı.

Kendisini önemli saymak, hesaplı yaşamak adeti değildi. Başkalarının gözlerinde taklit edilecek bir örnek olmak istemiyordu bile. Her zaman davranışlarında kral gibi özgürdü. Bütün resmiyetlerden uzaktı, ancak doğal olarak yürekten gelen şeylere değer veriyordu. Onun için önemli olan yürüttüğü davaydı, kendi kişiliğine önem vermiyordu. Luther Rabbin "kutsal kaygısızlığın övgüsünü" (Matta, 6:19-34) göz önüne alarak cömert ve kaygısız olarak yaşıyordu.

Onun olağanüstü dil ustalığı, çabuk bulunan ve çarpıcı benzetmeleri doğa sevgisinin, geniş anlayış yeteneğinin, bir kanıtıdır.

¹⁰ Hakan Olgun, Luther ve Reformu, Fecr Yayınları, Ankara, 2001, s.21

Luther'in kişiliğinin bir yönü de mizah anlayışıdır. Bu da doğallık ve cömertlik özellikleri gibi çiftçi soyunun bir kalıtıdır. Luther tarihin tanıdığı büyük mizahçılardan biridir. Mizah anlayışı açık düşünceleri, akıl ve insanlarla olaylara karşı hoşgörü gerektirir. Kendisi üzerine yaptığı şakalar, gerginliği azaltıp önemli işlerde daha akıllıca davranmasını sağladı. Ama bu özellikle birlikte, Luther'in kimilerine göre hastalık halini almış olan melankoliyi de unutmamalıyız. Bu iki özellik onda yan yanaydı. Luther'in, tarihte bulunmayacak ölçüde büyük olan suçluluk duygusu tek tek günahlardan değil, Tanrı önünde olan tüm yaşamının genel bozukluğundan ileri geliyordu. Bunu da kimileri hastalık olarak yorumluyorlar. Luther'in bütün yaptıklarının ruhunun hastalığından kaynaklandığını öne sürenler de var. Ama buna kesinlikle şöyle karşılık vermeliyiz: Öyle zannetseler bile, Luther olağanüstü görevini başardı. Luther hem ruhsal hem de bedensel yönden çok acı çekti. Hazımsızlık, romatizma, dayanılmaz baş ağrıları, uykusuzluk, böbrek taşları, hemoroid, çekiyordu. 1527 yılından başlayarak çok duygulu sinir sisteminden gelen kalp spazmosları vardı. Bunlar çok duygulu ve yetenekli insanlarda sık sık görülür. Hastalık ve onun getirdiği sıkıntılar Luther'i daha çok Tanrı'ya güvenmeye itti.

Luther, ruhsal yönden her şeyi ölçebilen bir devdi. Ama kişiliğinin en derin gizi tümüyle inancına adanmış, vicdanına bağlı bir kişi olmasıydı. Tanrı'nın huzuru vicdanında buldukça, her şey iyiydi. Tanrı'yı bulmasıyla az kalsın yok olacaktı. O, Tanrı'dan uzak, terk edilmiş, Tanrı öfkесinin altında kalmış bir kişiydi. Ama günahlarının bağışlanmasının verdiği evlatlık hakkını, huzuru, sevinci, gönül borçluluğunu da biliyordu. "Günahların bağışlandığı yerde yaşam ve mutluluk vardır." Bu denemeden sonra en büyük sorun şuydu : Tanrı'ya nasıl yakın kalabilirim? Tüm yaşam O'nun huzurundadır. Yaşamın görevleri ve zorlukları, gönül borçluluğu ile içten bağlılığı yaratan Tanrı'nın armağanlarıdır. Luther hiç bir zaman bir görev peşinde koşmadı; görevler ona verildi, onu işe zorladı. Tanrı günlük yaşamımızın ufak tefek işlerinde bizi koruyorsa, hepsinden büyük ve önemli olan canlarımızın kurtuluşu O'nun elinde değil midir? Tanrı'ya yücelik ve insanlara tüm güven ve avuntu. İşte, Luther'in yaşam kaynağı buydu.

1.3. Martin Luther 'in Alman Toplumuna Etkisi

Martin Luther'in İncil'i halkın anlayabileceği biçimde Almanca'ya çevirmesi Almanya'da dinsel yaşamı olduğu kadar edebiyatı da etkilemiştir. Öncelikle Martin Luther'in kullandığı Meissen lehçesi (saechsischer Dialekt) çağdaş Alman edebiyatının temeli oldu. Alman dilinin kültür, bilim, edebiyat dili olmasına vesile olmuştur. Halk ilk defa

bu sayede okuma yazma öğrenmeye başladı. Ancak uzun bir süre için Luther'in çevirisi onların okuyabilecekleri tek kaynak olarak kaldı.

1.4. Reformasyon

Reform, genel anlamı itibariyle “yenilik, yenileştirme” demektir. Reform'un konumuz sınırlarındaki anlamı ise “dinde yapılan yenilik, dini yenileştirme ,yeniden yorumlama” dır.

Katolik Kilisesi'nin bozulması ve dini amaçlardan uzaklaşması üzerine 16. yüzyılda Almanya'da başlayarak diğer Avrupa ülkelerine yayılan dini alandaki yeniliklere Reform denilmiştir.

1.4.1. Reformasyon Öncesi Avrupa

Reform Avrupa tarihindeki dönüm noktalarından biridir; çünkü Avrupa'yı sadece dinsel açıdan değil, başta siyasi ve sosyal olmak üzere tüm yönlerden etkilemiştir. Reformun toplumun tüm yönlerini etkileyen bir olay olması, onun bu faktörlere bağlı olarak gelişmesiyle bağlantılıdır. Reformun dinsel, ekonomik ve siyasi faktörlerin hepsinin etkisiyle ortaya çıkması ise dinin ve Papalığı Ortaçağ toplumundaki konumunun sonucudur. Papalığın kendisini bütün siyasi otoritenin üstünde konumlandırması ve hangi ülkede olduğu fark etmeksizin bütün kiliselerin kendisine bağlı olduğu merkezi bir yapı kurmuş olması, özellikle ülke yöneticilerinin tepkisini çekmekte ve bu durum Papalık ile İmparator ve prensler arasında bir üstünlük mücadelesine sebep olmaktadır.

Feodal ekonomik sistem içerisinde kilisenin de toprak sahibi olması ve kilise topraklarının vergiden muaf olmaları ise toprak sahibi soyluların kiliseye olumsuz yaklaşımına sebep oluyordu. Bunun yanı sıra geç Ortaçağ döneminde toprağa dayalı feodalizmin yerini ticari kapitalizmin almaya başlaması toplumun alt düzeyindeki gruplarını olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple aynı dönemde kiliselerin ve Papalığın vergilere bağlı olarak lüks içinde yaşamaları halkın tepkisini çekiyordu. Nitekim bu tepkilere bağlı olarak Ortaçağ toplumu sürekli bir mücadele içindedir; Papa, imparator, prensler, soylular, şövalyeler ve köylüler arasında otorite sorununa ve ekonomiye dayalı bir çekişme vardır. Reform öncesi sosyal şartlar açısından olduğu kadar düşünsel yönden de hareketlidir. Rönesans ve hümanizmin etkisindeki düşünürler, dinin, Papalığın para hırsına bağlı olarak materyalistleştiği ve olması gereken ruhaniyattan uzak olduğu düşüncesiyle din adamlarına ve dönemin din anlayışına keskin eleştirilerde bulunarak dinde reform isteklerini açıkça dile getiriyorlardı.

Reform talepleri aslında 14. yüzyıldan itibaren Konsillerde dile getirilmeye başlanır, ama destek görmez. 16. yüzyıl öncesinde kiliseye yönelik isyanlarla dile getirilen reform istekleri ise, daha çok bir bölge veya küçük bir grupta sınırlı kaldığından başarıya ulaşamaz. 16. yüzyıl başında ise şartlar birçok yönden reform için hazırdır. Siyasi, toplumsal ve düşünsel yapının hazır olması Martin Luther önderliğinde başlayacak olan reform hareketini mümkün kılar. Dolayısıyla reformun 16. yüzyılda tek bir şahsa veya olaya bağlı olarak ve birdenbire ortaya çıktığını söylemek olanaksızdır. Reformun 16. yüzyılda uzun bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

1.4.2. Reformasyonu Oluşturan Nedenler

Katolik Kilisesi'nin bozulması ve ıslahat fikrinin yayılması.

Hümanizm sayesinde Hıristiyanlığın kaynaklarına inilmesi İncil'in milli dillere çevrilerek temel ilkelerin ortaya konulması.

Matbaanın yaygınlaşması ile okuma-yazma bilenlerin artması üzerine Katolik Mezhebi'nin sorgulanmaya başlanması.

Endüljans sorununun ortaya çıkması, para karşılığında kilisenin günahları affetmesi.

1.4.3. Reformasyonun Getirdiği Yenilikler

Martin Luther, Alman kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kurduğu yeni mezhep (die Konfession) ile Katolik kilisesinin insanlar üzerindeki baskısını kırmıştır. Edebi açıdan da Alman diline, yaptığı İncil çevirisiyle büyük katkıda bulunmuştur.¹¹

Bu çeviri ile dinin doğru algılanması sağlanmış, aynı zamanda Alman Yazı Diline de bilimsellik kazandırılmıştır.

Luther'in İncil çevirisi, "Neuhochdeutsch" (yeni yüksek Almanca) nın doğuşuna büyük katkıları olmuştur. Söz konusu çeviri yeni Alman edebiyatının ilk ve büyük belgesidir. Kendisinden sonra Almanya'da dil cemiyetleri (die Sprachgesellschaften) kurulmuştur. Bu cemiyetler Alman dilini kültür, sanat, fen, tıp ve yazım dili haline getirmeye çalışmışlardır. Dini ve edebi açıdan bölünmüş olan ülkeye edebi birlik kazandırır. Bu dönemde yapılan dil araştırmaları ve çeviri çalışmalarının amacı, elit okuyucu kitlesine hümanist düşüncenin kanunlarını özenli bir dil ve biçim anlayışı içinde tanıtarak, yeni duygu ve düşünce alanlarına açılma olanağı vermektir.

¹¹ Mehmet Sıraç İNAN. Alman Edebiyatı Tarihi, D.Ü. Basımevi Müdürlüğü, Diyarbakır, 2011, s.11

1.4.4. Reformasyonun Neden Olduğu 30 Yıl Savaşları

Katolik ve Protestanlar arasındaki din savaşları olarak başlayan, bu savaşların uzantısı gibi görünen ve “resmen” otuz yıl devam edecek olan çatışmaların altında, hem Avrupa'nın en büyük devleti olan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile imparatorluğa bağlı prensler arasındaki, hem de silahlı gücü olan bütün kıta devletlerinin arasındaki çekişmeler vardı.

Mezhepler ve mezheplerin içindeki gruplar birbirleriyle, mezheplere mensup ülkeler karşılarıyla, Alman Luthercilerle azınlıkların Luthercileri, Luthercilerle Kalvenciler, Kalvencilerle Hussçular, Alman Katoliklerle azınlıkların Katolikleri vb. de birbirleriyle savaştılar. Katolik Fransa Protestanların, Protestan kuzey ülkeleri Katoliklerin yanında yer aldı. Komşu ülkeler imparatorluğun zayıflamasını sağlayacağı düşüncesiyle bu iç çatışmayı desteklediler ve fırsattan yararlanmak için de saldırılara geçtiler. Otuz yıl süren mezhep savaşları Almanya'ya büyük zararlar verdi.¹²

1.4.5. Reformasyonun Sosyal-Dini ve Siyasi Sonuçları

Avrupa'da mezhep birliği bozuldu. Katolik ve Ortodoks Mezhepleri yanında Protestanlık, Kalvenizm ve Anglikanizm mezhepleri ortaya çıktı,mezhepler arasında çatışmalar başladı.

Din adamları ve kilise eski itibarını kaybetti.

Katolik Kilisesi, kendisini yenilemek ve düzenlemek zorunda kaldı.

Eğitim-öğretim faaliyetleri kiliseden alınarak laik bir eğitim sistemi kuruldu.

Katolik Kilisesi'nden ayrılan ülkelerde kilisenin mallarına ve topraklarına el konuldu.

Papa ve kilisenin Avrupa Ülkelerinin kralları üzerindeki etkisi sona erdi ve Avrupa'da siyasal bölünmeler yaşandı. Çünkü Ortaçağ'da Papa, Avrupa krallarına taç giydirerek onların krallıklarını onaylıyor ve yönlendirebiliyordu. Papanın bu gücü kaybetmesi, Haçlı Seferleri'nin düzenlenmesini engellemiştir.

Katolik kalan ülkelerde yeni mezheplerle mücadele etmek amacıyla Engizisyon Mahkemeleri kuruldu.

Protestan krallar ve prensler, din işlerinin mutlak hakimi oldular.

Reform hareketleri, Avrupa'yı siyasi yönden zarara uğratmıştır. Şarlken'in Osmanlı Devleti üzerine yapmayı planladığı Haçlı Seferi bölünmelerden dolayı gerçekleşmemiştir.

¹² <http://www.bilimvegelecek.com.tr/?goster=1577> (26.11.2013)

II. BÖLÜM

HÜMANİZMA HAREKETİ

16.yüzyılda bir başkaldırı hareketi olarak ortaya çıkan Hümanizm'in Almanya'daki gelişimine geçmeden önce genel olarak Hümanizma akımından söz etmek yerinde olur. Bir fikir ve kültür akımı olan Hümanizma hareketi, aslında, İtalya'da milliyetçi bir akım şeklinde doğmuştur. 1300 yıllarında Avrupa'nın ekonomik bakımdan en ileri ülkesi olan İtalya'da yeni bir şehir kültürü başlamak üzeredir. Ekonomik gücün verdiği güvenle Romalılar, askerî yenilgilerinin ezikliğinden kurtulmak istiyorlardı. Savaşkan Germenlerden ekonomik bakımdan olduğu gibi, kültür mirası yönünden de üstün olduklarını kanıtlamak durumundaydılar. Petrarca gibi ünlü İtalyan hümanistlerinin, Dante ve Boccaccio'nun eserlerinde yeniden canlandırılan antik kültür dünyası, eski Roma-Yunan, bu kültür dışında kalan öteki kavimlerinkinden kat kat üstündü.

Antik kültürün canlandırılması esasına dayanan bu akıma neden *Hümanizma* denmiştir? Bilindiği gibi bu terim, etimolojik yönden ele alındığında *hümanist* ve *homo* sözleriyle ilgili olduğunu gösterir. Latin dilinde homo, insan demektir ve antik kültürün en belirgin özelliği, insanı esas alan, onu her şeyde ölçü kabul eden zihniyettir. Sanatında, felsefesinde, dininde eski Roma-Yunan dünyası bir amaç tanır: *insancılık*. Plastik sanatlardan günümüze kalan örneklerde insanın konu olduğunu görürüz. Çok tanrılı bir din olan Roma-Yunan dininde, tanrılar bile insan olarak tasavvur edilir. Antik kültürde insanın ne kadar önemli olduğunu, nasıl merkez oluşturduğunu anlamak için, Avrupa'nın bir başka kültür çeşidine, Hıristiyanlığa bakmak faydalı olur. Hıristiyanlıkta hayat ve dünyayla ilgili her şey, önemini kaybetmeye mahkûmdur. İnsan, Tanrı karşısında güçsüzdür, günahkârdır, öbür dünyayı düşünüp kendini oraya hazırladığı ölçüde iyidir. Ortaçağ'da doruğuna ulaşan ahiretçi görüşe bir bakıma tepki olarak kendini gösteren Hümanizma hareketinde antik dünyaya, insan ölçülerine yeniden dönüş söz konusu olur.¹³

Hümanizma hareketinin politik yönü, feodal toplum yapısına ilk başkaldırış şeklinde özetlenebilir. Ticaretin canlanması, el zanaatlarında üretimi artıran bazı tekniklerin icadı, doğadan daha çok verim alabilmek için bilim alanında araştırmalara hız verilmesi, şehirlerde yeni bir sınıfın, aristokrasi ve ruhban sınıfının karşısında da varlığını göstermek isteyen bir burjuvanın doğmasını sağlamıştır.

¹³ AYTAÇ, a.g.y. s:12

Meydana çıkan yeni akımda en önemli özellik, dünyaya dönük, hayattan zevk alan bir yaşama sevincinin hâkim oluşudur. Alman hümanistlerinden Ulrich von Hutten'ın şu sözleri, Hümanizmanın yaşama sevincini aksettiren karakteristik bir örnek olarak, edebiyat tarihlerinde yer alır: O saeculum!O litterae! Juvat vivere!¹⁴

Hümanizma hareketi, Roma-Yunan kültürünün mirasından doğmadır. O kültürü edinebilmek şansı ise, sınırlı bir elit tabakasının elinde kalmıştır. Dolayısıyla Hümanizma, bir aristokrat akımı olmuş, halka inmeyi hiçbir zaman amaç edinmemiştir. Hümanizmanın belli başlı özellikleri olarak şunları gösterebiliriz: *İnsanı esas almak, yaşama sevincini yansıtmak, hür düşüncüyü yaşatmak, skolastiği yıkıp kaynaklara inmek ve okumuşlar tabakasının malı olmak.*

Hümanizmin, modern bilimin doğuşunu hazırlayan şartlardan biri olduğu kabul edilir. Eski çağa dönüş olgusu yüzyıllar boyu ihmal edilmiş olan Pisagorcuların güneşin merkez olduğunu kabul eden felsefeleri, Arşimed, Hipokrat ve diğer Yunanlı fizikçilerin eserlerinin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Doğa, matematik diliyle ifade edilmiş ve sonuçta doğayı anlamak için matematiğin dilini öğrenmek gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde deneylerle doğanın kitabının sorgulanması ve Aristo'nun yapıtlarının gözü kapalı bir şekilde izlenmemesi gerektiğine inanılmıştır; bu durum Aristo'nun otoritesine duyulan güveni sarsmıştır.

Hümanistlerin en çok önem verdikleri konulardan biri de özgürlüktür. Ama bu özgürlüğü, insanın doğada ve toplumda gerçekleştirmesi gerektiğine inanırlar. Ortaçağı simgeleyen kilise, imparator ve feodalizm gibi kuramların oluşturduğu hiyerarşik düzenden tüm maddi ve tinsel nitelikleriyle insanın soyutlanmış olduğunu ileri sürerler.

2.1. Edebiyatta Hümanist Akım

Aydın ve aristokrat kesimin oluşturduğu hümanist hareket Rönesans dönemi ile birlikte ilk olarak 15.yy da İtalya'da beliren ve daha sonra İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere ve Almanya'da görülen aynı antik kültürden beslenen birbirine benzeyen edebiyatların doğmasına yol açmıştır. Esasında hümanizmin kökleri Rönesans'a, İslamiyet'in altın çağına ve antik Yunan kalıntılarına dayandırılmaktadır. 14.-16. yüzyıllarda Avrupa'nın geniş kesiminde kabul görmüş olan edebiyat akımı olarak bilinmektedir. Ancak Almanya'da hümanizm akımı edebiyatta Latinceye ağırlık vermiş olduğundan daha sonra etkisizleşmiştir.

¹⁴ O saeculum!O litterae!Juvat vivere! (Latince) Ey yüzyıl!Ey bilimler!Bu bir yaşama sevincidir!

Avrupa’da ortaçağ dönemi Katolik kilisesini toplumsal yaşamın her alanına egemen olduğu ve kültür ve sanata korkunç bir baskı uyguladığı karanlık bir dönemdi. Düşüncenin gelişmesi Hıristiyanlığın temsilcileri papazlar ve piskoposlar tarafından önlenerek toplumsal kurumlar ve insanlık kilisesinin ve kralın egemenliğini sağlamak için aracı sayılmıştır. Soyluların ve din adamlarının ayrıcalıklı olduğu bu yapılanmadan dolayı insanı ve akli temel alan Latin ve Yunan sanatları unutulmuştur. Hıristiyanlığın Yunan ve Latin sanat ve edebiyatına yaklaşık bin yıl kadar uyguladığı bu baskı sonucu, antik çağın yeniden doğuşu olarak da bilinen hümanist akım başlarda din karşıtı olarak taraftar toplamıştır. Yunan ve Latin edebiyatını örnek alan hümanistler yeniden ‘insan’ konusu üzerine eğilmişler, kendisine insanı merkez alan bir edebiyat akımının oluşmasını sağlamışlar ve ‘ideal insan’ anlayışıyla eserler vermeye başlamışlardır. Böylelikle insan sevgisiyle dolu yalnızca insanı hedefleyen hümanist edebiyat doğmuştur.

Kilise Latincesinin yerini ise ulusal dil almaya başlamıştır ve eski Yunan ve Latin edebiyatının çevirileri yapılmıştır.

2.2. Hümanist Edebiyatın İlke ve Nitelikleri

Hümanist akımın temsilcileri, akımlarının ilkelerini kendileri belirlemişlerdir.

Antik Yunan ve Latin Sanat/Edebiyatını Örnek Alma

İnsanı Sanatın Konusu Yapma

Evrensel Olma

Aristokrat Olma

2.3. Hümanist Akımın Temsilcileri

İnsanı temel alan düşünüş biçimine ‘Hümanizm’, bu düşünceyi savunanlara ise ‘Hümanist’ adı verilmiştir.

Önce İtalya’da, sonra Fransa’da, daha sonra da diğer Avrupa ülkelerinde yetişen hümanistler, insanlara yeni bir düşünce ışığı verme yolunda çok büyük çabalar göstermişlerdir. İnsanları ayırıştırıcı değil, birleştiren noktalar üzerinde durmuşlardır.

Hümanist düşünürler realisttirler. Hayatın her yönünü keşfetmeye çalışır, hiçbir düşünceden kaçmazlar. Yine bu bağlamda insanı olduğu gibi, bütün yönleriyle onaylar, kavramaya çalışırlar. Hümanistler mevcut hiçbir doktrini takip etmemiş, bütün dogmaları sorgulanabilir kılmışlardır. Çünkü anlamanın ve düşüncenin kişiden kişiye değişeceğine inanmaktaydılar. Bunun da sonucu olarak herkes kendi davranışlarında sorumlu oluyordu. Hümanist akımın temellerine 14.yy edebiyatçısı Francesco Petrarca atmıştır. Petrarca eski

Yunan ve Latin yazmaları topladı ve bunları yeniden açıklayarak yorumladı. Yani hümanistler, antikçağ felsefesinin kaynaklarına ve anlaşılmasına yönelmişler ve onların yeniden bir değerlendirmesini yapmışlardır. Öncelikli amaçları 15. yüzyılda Avrupa toplumlarını bilmek ve eski uygarlıkların eserlerini, bilinmeyen yönlerini aydınlığa çıkarmak olmuştur. Bu bakımdan hümanizme bağlanan aydınlar, özel eserler vermek yerine eski uygarlıkların eserlerini inceleyip tanıtmayı hedeflemişlerdir. Bu nedenle de hümanistler, yapıtlarında kilise Latinesini bırakarak, ulusal dillerini kullanmışlardır.

Petrarca'dan başka İtalya'da Giovanni Boccaccio ve Leon Battista Alberti Hümanizm akımına öncülük etmişlerdir. Hollanda'da Erasmus, İngiltere'de Thomas More, Fransa'da François Rabelais ve Michel de Montaigne felsefe, bilim, sanat ve edebiyat alanlarındaki yapıtlarıyla daha sonraki çağlarda bile etkili olmuşlardır. Daha sonra William Shakespeare İngiliz dilinde, Johann Wolfgang von Goethe ise Alman dilinde hümanist kültürün en yetkin ürünlerini vermişlerdir.

2.4. Hümanistlerin Başlıca Ortak Özellikleri

Hümanistlere göre sanatın ve edebiyatın asıl konusu insandır. İnsan, özünde mükemmel bir varlık olabilme potansiyelini taşır. Edebiyatın amacı insanı bu mükemmelliğe doğru götürmektir.

Hümanist sanatçılar, beslendikleri en önemli kaynak olan eski Yunan ve Latin edebiyatı eserlerini örnek almışlardır.

İnsan sevgisinden yola çıkan hümanistler, içinde yaşadıkları çağa, topluma, yerel ve ulusal değerlere uzak kalmışlar; evrenselliği hedeflemişlerdir.

Hümanist sanatçılar eserlerini içinde yaşadıkları aristokrat tabakanın beğenisine uygun olarak biçimlendirmişlerdir.

2.5. Alman Edebiyatında Hümanist Akım

Alman edebiyatında 'Renaissans-Humanismus' olarak da adlandırılan hümanist akım Almanya ve Hollanda'da İtalya'dan çok daha geç başlamıştır.

1350 yılında üniversitelerin kurulmasıyla Bohemya'da başlamıştır. Bu dönemin en bilinen Alman eseri Johannes von Tepl tarafından yazılan ve ölümle vasat bir çiftçi arasındaki diyalogu anlatan Bohemyalı çiftçidir. Hümanizmin Almanya'da doruk noktası 1480'den 1530'a kadar geçen süre içindedir. İnsanlık için yeni idealler arayışı içinde olan Alman Hümanistler eserlerinin çoğunu Almancadan çok Latince yazdılar. En ünlü Alman hümanistleri İbranicenin önde gelen ustalarından Johannes Reuchlin ve Reformu

başlatmada Martin Luther'in baş yardımcısı Philipp Melanchton'dur. Reform sayesinde 'gerçek' dünya ve günlük yaşamın sorunlarını konu alan yeni bir edebiyat türü gelişmeye başladı. Hümanizm olarak bilinen bu akım, Yunan ve Latin klasiklerinden esinleniyordu. Başlıca ilgi alanı ise tarih ve siyasetti. Bu türün en tipik örneğini veren alman hümanist Sebastian Brant'ın 'Das Narrenschiff' (Budalalar Gemisi) adlı yapıtında insanların zayıf yönlerini alaya almıştır.

Hümanizm İtalya'dan Almanya'ya çeviri yoluyla geçmiştir. Çeviriyi sanat haline getirip kelimeyi değil anlamı vermeye çalışmışlardır. Basel Konsil'i (Hıristiyan din önderi) birçok Almanın İtalyan hümanizmasının temsilcileriyle doğrudan ilişkiye geçmesine zemin hazırlamıştır. En önemli hümanist Aenea Silvio Piccolomini'yi konsile piskopos sekreteri olarak atamış ve kısa zamanda Piccolomini çevresindekilere hümanizmayı anlatmıştır.

Niclas von Wyle 1478'de "Translatzen" başlığında çevirilerini toplar. Çevirilerinde Almancayı Latinceye benzeterek verir, böylece aydın okuyucu kitlesine ulaşır hümanizma dünyasını onlara anlatmaya çalışmıştır.

Kendilerine "ileriye gören, kâhin" anlamına gelen "Vates" sözcüğünü kullanıyorlardı, çünkü onlara göre şairlik sıradan biri değil, aksine toplumun üstünde ve onu yönlendiren özelliğe sahipti. Bu dönemin önemli edebi türleri ise şunlardır: Hiciv (Satir), hicvin özel bir tarzı olan "Deli Edebiyatı (Narrenliteratur)", tartışma (Streitgespräch), mektup(Dunkelmännerbriefe-Gerici adamların mektupları), halk kitapları (Volksbücher), eğlencelik roman (Unterhaltungsroman), kısa hikâye (Kurzgeschichte), novel, fıkra ve tiyatro (Theater). Edebi ürünlerde hümanist düşünceler işlenmiş ve seyircilerin kulakları Latinceye alıştırılmaya çalışılmıştır.¹⁵

Önemli Alman hümanistleri: Ulrich von Hutten Alman hümanizmasının milliyetçi türünü, Konrad Celtes edebi türünü, Johannes Reuchlin ise aristokratik türünü yaşatmıştır. Dil araştırmaları, çeviri çalışmaları, filolojik incelemeleriyle bu hümanistler son derece verimli bir elit grubu meydana getirmişlerdir.

İçlerinde en ünlüsü ve en önemlisi ise ileriki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alacağım Erasmus von Rotterdam'dır.

Hümanizma hareketinin Almanya'ya gelişinde etken olan nedenler üç grupta toplanabilir.

¹⁵ İNAN.a.g.y. s:7

2.6. Hümanizma Hareketini Oluşturan Nedenler

2.6.1. Sosyal ve Ekonomik Nedenler

Feodal toplum yapısına baş kaldırmayla birlikte, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi köylüler, derebeyler ve toprak ağaları arasındaki sosyal sürtüşmelerle çoğunluğu eski şövalyelerin oluşturduğu toprak sahipleri, paraya bağlı ekonominin gelişmesiyle gittikçe yoksullaşıyorlardı. Bu yoksullaşmayı ortadan kaldırmak için, topraklarını işleyen köylülerden faiz ve vergi istiyorlardı. Bu uygulama çiftçileri hem yoksullaştırıyor hem de bağımlı hale getiriyordu. Bu uygulama ile aristokrat sınıfının yanında bir burjuva sınıfı oluşuyordu. Bu gelişmeler huzursuzluk kaynağı oluyordu. Bu gelişmelere aranan çözümler, hümanizma hareketini oluşturuyordu.

2.6.2. Dini Nedenler

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya 'da da sosyal ve politik sorunlara çözüm bulunamıyordu. Siyasal sorunlardan ve imparatorluk iktidarının zayıflığından yararlanan Papalık, Alman yüksek ruhban takımının desteğiyle Almanya'yı bir çıkar sağlama alanı yapıp çıkmıştı. Durmadan yeni gelirler sağlanıyordu. Bu tutum prenslerin ve köylülerin hoşuna gitmiyordu. Yani gelirlerini Papalıkla bölüşmek istemiyorlardı. Kilisenin haraç toplaması onları rahatsız ediyordu. Kilise ve din adamlarının sorunlara çözüm getirememesi ve kendileri sorun olmaya devam etmesi, insanları yeni arayışlara yöneltiyordu. Katolik kilisesine karşı muhalefe aydın çevrelerde kendini gösteriyordu. Çoğu ilerici düşüncelere sahip hocalar, sanatçılar, gezgin şair ve vaizler kiliseye tepki göstererek Almanya'da Hümanizma hareketini oluşturuyorlardı.

2.6.3. Bilimsel Gerçekliğin Yarattığı Huzursuzluklar

Yüzyıllardan beri etkisini sürdürmüş olan kilisenin öğretileri, bilimsel araştırmaların gelişmesiyle giderek sarsılıyordu. Matematik ve doğa bilimlerine ilgileri az olan Alman Hümanistleri, sorunların çözümünü ilahiyat ve felsefe alanlarında arıyorlardı. Ancak bilimsel çalışmaların sonucunda elde edilen bilgiler, yaşama sevincini ortaya çıkarmış ve bu yolla Hümanizmanın doğmasına neden olmuştur.¹⁶

¹⁶ Mehmet Sıraç İNAN. Hümanizma ve Hümanizma Hareketini Oluşturan Nedenler, Alleben Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi, Ankara Üniversitesi, sayı:5, 1998, s.2-3

2.6.4. Hümanizma Hareketinin Almanya'ya Getirdiği Yenilikler

Hümanist düşüncenin ürünü olan yaşama bağlılık ve sevincinin sonucunda ticaret canlanmış, el zanaatlarında üretimi arttıran yeni teknikler bulunmuş, bilimsel araştırmalara hız verilmiştir. Edebiyat ve sanat alanında ise, Antik Kültürünün düşüncesiyle gelişmiş insanlık idealine ulaşma çabası söz konusudur.

Rönesans gerçekte “yeniden doğuş” anlamını taşır. Rönesans ile 14.ve 15. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan bir fikir hareketi anlaşılır. Bu hareketin amacı, ortaçağın siyasi ve düşünce bağlarının aşılmasıdır. Dolayısıyla sanatta gelişmeler kendini Rönesans kavramıyla ortaya koyarken, bilimdeki gelişmeler hümanizmayla kendini göstermesine paralel olarak dinde de gelişmeler Reform hareketiyle ortaya çıkıyordu. Hümanizma, Rönesans ve Reformasyon birbirleriyle sıkı ilişkiler içinde olan, hatta birbirinin devamı ve sonucudurlar.

2.6.5. Hümanizmin Sonuçları

Hümanizm, Antik Yunan’da başlamış, Ortaçağda Avrupa ezilirken doğuda yaşamını sürdürmüş, Rönesans ile birlikte çağıma ışık tutmaya yönelmiştir. Bu çağda Hümanizm, insana Ortaçağda yitirdiği kişiliğini yeniden kazandırmayı amaçlamıştır. Günümüzde, "İnsancılık" insanın eğitilmesini, bilgi ve becerilerini geliştirerek değerlendirilmesini ve evrimleştirilmesini amaçlar bir duruma gelmiştir. İnsanın yalnızca bireysel özgürlüğü ve mutluluğu açısından değerlendirmek yeterli olmayacaktır; bu değerlerin toplumun gelişimine ve evrimleşmesine de yön vermesi gerekmektedir.

Hümanizm, insanı evrenin merkezi olarak kabul ederken dogmaların yerine şüpheyi koyan düşünce önem kazanmıştır. Bu ortamda burjuvazi gelişerek sosyal etkinliklerine paralel olarak aydınlıkçı felsefenin oluşumunda tarihsel yerini almıştır.

Rönesans döneminde yaşanan hümanizm akımı, felsefe dünyasındaki gelişmelerin yanı sıra yeni bir din, devlet, hukuk ve toplum düşüncesi de getirmiştir. Hümanistler, bugünkü batı uygarlığının dil, edebiyat ve eğitim öncüleri olmuşlardır. İnsan önemli hale gelmiştir ve toplumsal sistemlerin de insanı temel alarak kurulmasını sağlamıştır. Kısa sürede toplumsal değişmeler ve gelişmeler, bilimsel ve teknolojik yenilikler, bireysel özelliklerdeki farklılaşmalar etkili olmuştur. Tarihte profesyonel yazar kişiliği ilk defa bu akımla ortaya çıkmıştır.

Aristokratlar, ruhbanlar, köleler ve köylülere oluşan üçlü katı sınıf yapısı içindeki Avrupa’da, her düşünceye hayat hakkı yoktu. Ruhbanlar, aristokratlar milleti sömürürdü. Pek çok şey gibi eski eserleri okumak günah addedilirdi. Her bireyin seküler bir hayat

duruşu ilkesi ve her otorite karşısında insanı özgürleştirmek için edebiyatta, sanatta ve toplumsal yaşamda ciddi çabalar sarf edilmiş. Hümanist eserler insanları güzel şeyler yapmaya, şimdi ve burada iyi yaşamaya ve geleceğe daha iyi bir dünya bırakmaya yoğunlaştırmış, skolastik felsefenin dayattığı gibi sonraki hayatta ödüllendirilmek üzere hayat boyu acı çekmeye değil. Dolayısıyla insanlara sosyal hayatlarında daha özgür ve mutlu bir yaşam sunmuştur.

Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler belirli bir şekilde felsefik gelişmeleri de etkilemişlerdir. Dinsel otoritenin zayıflamasına paralel olarak felsefe, kendini bağımsızlaştırmaya başlamıştır; bunu da deneyi aklı öne çıkararak yapmaya çalışmıştır.

Almanca konuşan halklar tarih boyunca siyasal ve coğrafi nedenlerin yanı sıra ortak dillerindeki lehçe farklılıklarından dolayı da birbirlerinden kopuk kalmışlardır. Martin Luther'in İncil'i yalın bir Almanca ile çevirmesi ve aynı zamanda Almanya'da Gutenberg tarafından matbaanın icat edilmesiyle birlikte, bütün Almanca konuşulan coğrafyalardaki kitlelere bu eseri yayma imkanı oluşmuştur ve Alman halklarında yeni ortak yazın dili olmasını sağlamıştır.

Hümanistler, yeni ve büyük uygarlıkların ancak eski uygarlık temelleri üzerinde yükselebileceğini vurgular. Bu hareket bütün dünya için yeni bir uygarlık döneminin başlangıcı niteliğinde olmuştur.

III. BÖLÜM

ÜNLÜ HÜMANİST ERASMUS VON ROTTERDAM

Erasmus von Rotterdam, 1465-1536 yılları arasında yaşamış, Rönesansla birlikte ortaya çıkan hümanizm akımının yaratıcılarından ve en büyük temsilcilerinden biridir. Erasmus, 1465 yılında Hollanda'nın Rotterdam kentinde doğdu. Din adamı olmak üzere 1487 yılında Hollanda'da Gouda yakınındaki Augustinus'çu Steyn Manastırı'na girdi, 1492 de papaz oldu. Ancak hiçbir zaman geleneksel anlamda bir rahip olarak etkinlik gösteremedi; kendini daha çok bilime adamak istediği gerekçesiyle, dini makamlardan "cüppe giymeme" iznini aldı. Paris Üniversitesi'ne devam etti. 1494'te, Latin Edebiyatı'nı ateşli bir dille savunduğu Antibarbari'yi yazdı. 1495'te, Paris'te, Montaigne Koleji'ndeki derslere devam etti; buradaki öğretimi izleyince skolastik yöntemler üzerine eleştirisinde ne kadar haklı olduğunu gördü. 1499'da İngiltere'ye gittiğinde, John Colet, Thomas More (Morus) gibi aydınlarla tanıştı ve bu dostluklarla ufku daha da genişledi. 1500'lerin başında Fransa'ya döndü, Yunanca metinleri incelemeye koyuldu ve Adagiorum Chiliades'in ilk basımını yayımladı. 1504'te, Enchiridion Militis Christiani adlı yapıtında, yalnızca Kutsal Kitaba dayalı, yeni bir tanrıbilimin ilkelerini özetledi. Daha sonraları Vulgata'nın (Latince) metnini İncillerin (Yunanca) özgün metniyle karşılaştırmayı amaçlayan yönteme son biçimini verdi.

1505'te bilgisini geliştirme amacıyla üç yıl boyunca bütün İtalya'yı dolaştı. Venedik'te yayımcılardan biri olan Aldo Manuzio'nun atölyesine sık sık gidip geliyordu ve 1508'de Adagiorum Chiliades'in tam baskısını hazırladı. 1509 da İngiltere'ye döndü ve konduğu Thomas More'un evinde Deliliğe Övgü'yü (Encomium Moriae) yazdı; 1511'de Paris'te yayımlattı. Bu yapıtın Latince başlığı bir sözcük oyunu biçiminde, Thomas More'a duyduğu hayranlığı dile getiriyordu.

1511'den 1514'e değin Cambridge'de ders verdi. Sonraları Basel'e (İsviçre) ve Anverse (Belçika) gitti; burada Karl V'¹⁷i için, 1515'te Institutio Principis Christiani (Hıristiyan prensin eğitimi) adlı yapıtı yazdı. Bu çalışmasında antikçağ bilgeliğini, bağınazlığı reddetmeyi ve İncil'e sadık kalmayı, bir prensin iyi eğitilmesinde en sağlam güvenceler olarak önerdi.

1516'da Basel'de Yeni Ahit'in Latince bir çeviriyle beraber ilk Yunanca basımını yayımladı. 1517'den 1521'e değin Louvain'de (Belçika) yaşadı. Colloquia Familiaria

¹⁷ Karl V: Kutsal Roma-Germen imparatorudur.

(Bilimsel Tartışmalar) adlı yapıtı 1518 tarihini taşır. Erasmus 1521’de sekiz yılını geçireceği Basel’e yerleşti ve burada Froben adlı yayımcı, yapıtlarının toplu basımını yaptı. Papalığın düşünceler üzerinde kurduğu hegemonyaya karşı çıkarak, gerçek Hıristiyanlık ruhunu antik çağın yalınlığında aradı. Güzel sanatların ve bilimlerin yayılmasını, Avrupa’nın ortak bir sanat ve bilim anlayışının çatısı altında birleşmesini, hümanizmin birinci koşulu saydı. Özgün yapıtlarıyla ve çevirileriyle antik çağ düşüncesinin Avrupa’da yayılmasına çok büyük katkılarda bulundu. Martin Luther’in reformları başladığında, kilisenin yenilenmesi görüşüne katılmakla birlikte, Hıristiyan dünyasının kargaşaya, parçalanmaya sürüklenmesine şiddetle karşı çıktı. Luther, Erasmus’u her türlü çekişmenin dışında kalan bir kişi, yani bir yandaş olarak görüyordu; bu nedenle onu kendi safına çekmeye çalıştı. Oysa, More’un *Contra Lutherum* adlı yapıtıdan bir yıl sonra, Erasmus, büyük reformcunun yıldırımlarını üstüne çeken *De libero Arbitrio Diatribe Sive Collatio*’yu (Özgür istenç üzerine inceleme) yazdı ve Luther’e *Hyperaspistes* adlı yapıtla yanıt verdi (kitabın adı, Ebdomekonta’nın Yunanca’sında Koruyucu anlamına gelmekteydi).

Reform Basel’e kadar yayılınca, Erasmus katolik Freiburg im Breisgau kentine gitti. Burada Basel de yayımlatacağı *Praeparatio ad Mortem* (Ölüme hazırlık) adlı yapıtını kaleme aldı.1517’de İngiltere’de; 1524’ten sonrada Almanya’da, Papa, ona Reformculara karşı kullanılmak üzere yazmanlar ve belgeler sağlamıştır. Trento Konsili’den sonra, yapıtları yasak kitaplar listesine alınmakla birlikte, Papa kendisine kardinallik önermiştir; ancak Erasmus öneriyi geri çevirdi. Basel, Erasmus’un mizacına uygundu. O dönemlerde Basel, katoliklik ile Reform’un yan yana az çok barış içinde yaşadığı bir kentti. Erasmus, dönemindeki din kavgalarından hiç hoşlanmıyordu. Bilgelige, herhangi bir bağınazlık karışmadığı sürece, ancak İncil’in ruhuna sadık kalmakla erişilebileceğine inanıyordu. Aynı ölçülülük ve sakınım onun edebiyat beğenisinde de göze çarpar.¹⁸ Rotterdamlı bu en büyük Alman hümanistinin en çok faaliyet gösterdiği şehir, Basel olmuştur. İlk eğitimini mistik bir okul olan Kuzey Almanya *devotio moderna*’sında¹⁹ görür. Oxford Üniversitesi’ne devam eder, burada öğrendiği antik dünyayı İtalya’da yaşama fırsatını bulur.

Erasmus von Rotterdam, bilgin tabiatlı, son derece çalışkan, sağlık yönünden zayıf bir insan olarak tanınır. Çok okumuş, çok incelemiş ve çok yazmıştır. Antik Hümanizma ruhuyla Hıristiyanlığı bağdaştırmak ideali için uğraşmış, önce Luther’den yana olmuş,

¹⁸ <http://www.insanokur.org/?p=691> (05.10.2013)

¹⁹ *Devotio moderna*: (Latince’de “yeni ibadet”) 14. yüzyılın sonu ile 16. yüzyıl arasında Katolik içinde gelişen dinsel akım.

sonra bilgin tabiatı üstün geldiği için onun yanında yürümekten vazgeçmiştir. Erasmus, hümanist olarak insanın iyiliğine, onun işlenebilirliğine inanır. Luther'in *insan günah-kârdır* düsturu, Erasmus'a hitap etmemiş, toleranslı bir bilgin olarak reformasyon çağının mücadelelerinde taraf tutmamıştır. Kendisi de 1523 yılında Zwingli'ye bir mektubunda, "Ben hiçbir partiye hizmet etmek istemem, edemem de.", diyor. Luther de 1517'de Erasmus'un tutumu hakkında şöyle der: "O, insanlığı tanrısallıktan daha kutsal sayıyor." Erasmus von Rotterdam, Hıristiyanlığın kaynaklarına inerek incelemesini yapmak, onu temelinde bulunmayan sonradan eklenmiş ayrıntılardan temizlemek istemiştir. İncil'in Yunanca metnini Latince çevirisiyle birlikte yayımlaması, bu konudaki çalışmalarının bir ürünüdür. İncil'in bu Yunanca baskısı Luther'e, çevirisinde kaynak olmuştur. Erasmus von Rotterdam, bu çalışmasında hem bir filolog gibi davranmış, hem de kilisenin, Hıristiyanlığın özünden uzaklaştığı hususları belirterek, onu tenkit etmiştir. Bu noktada Luther gibi düşünürken, ritüellerin tarihî unsur olduğunu kabul etmekle de Roma'daki papaya aykırı düşmüyordu. Erasmus'a göre Tanrı, Hıristiyanlıkta tecelli etmiştir; ama Tanrı'nın tecelli ettiği (*Offenbarung*) tek alan Hıristiyanlık değildir.

Erasmus ve Luther birbirlerini hiçbir zaman tam olarak anlayamamışlardır. İkisi, Alman fikir dünyasının iki kutbunu oluşturur. Erasmus von Rotterdam, akla dayanan eleştiriyi savunan toleranslı bilgin; Luther heyecanlı, inatçı bir mücadeleci. Erasmus'un *humanistas* kavramı, ahlâkla Hıristiyanlığın ahenkli birliği demektir. Böylece, *humanistas*, hür düşünceli araştırmaya saygı duyan ama Hıristiyanlığın özünü kabul eden bir zihniyetin parolası olur. Yani Erasmus, bilimi Luther gibi dinin hizmetinde görmemiştir.

3.1. Erasmus von Rotterdam'ın Topluma Etkisi

Erasmus von Rotterdam, Euripidesün ilk çevirilerini Almancaya kazandırmıştır. Çünkü *Ilekuba* ve *Iphigeei*'yi Latinceleştirmiştir. Bir hümanist olarak eğitimci yanı da olan Erasmus, daha sonra Comenius gibi ünlü pedagoğlara önder olan fikirler ileri sürmüştür. Okullar için hazırladığı *Colloquia Familiara* (1518) onun didaktik yanını açıkça yansıtır. Bu kitapta hayatla ilgisi olmayan hiçbir kuru bilgi yer almaz. Halkın deyimlerine, hikâye ve fıkralarına, ince mizaha, kelime oyunlarına yer verilerek hazırlanan bu eser, aslında öğrencilerin estetik yolla eğitimini amaç edinmiştir; ve yazar burada hem sanatçı, hem şair, hem de eğitici karakterini ortaya koyar.

Erasmus'u diğerlerinden daha özel kılan şey neydi? Zweig'in diliyle cevap vermek gerekirse:

“Erasmus, Avrupa’nın bütün kalem sahipleri ve yaratıcıları arasında ilk bilinçli Avrupalı, barış uğruna savaşıma yürekliliğini de gösterebilen bir barış dostu, dünya ve düşünceye yandaş Hümanist idealin en güçlü savunucusuydu. Yeryüzünde usun ve mantığın gerçek düşmanı sayıp yadsıdığı tek şey ise bağınazlık oldu. Kendisi insanların belki de en bağınaz olmayandı. Belki de en üstün düşünürlerin katında değildi, ama çağının en bilge kişisiydi. Bir iyilik perisi değildi, ama iyi niyetliliğinde ve insanların iyiliğini istemesinde içtendi. İncasına göre gerek bireyler gerekse toplumlar arasındaki çekişmeler, karşılıklı kaba kuvvete başvurulmadan çözümlenebilirdi. Düşüncede bağımsızlık, Erasmus için en doğal nitelikti, bu aydın ve özgürlük tutkunu kişi ne zaman biri, üniversite kürsüsünde ya da kilisede kendi kişisel gerçeğinden, Tanrının onun ve yalnızca kulağına fısıldadığı kutsal bir kelammış gibi söz etse bu davranış yeryüzünün o kutsal çok yönlülüğüne karşı işlenmiş bir cinayet saydı.”²⁰

Erasmus için en önemli şey karşıtlıkların Hümanizm’in içerisinde bağdaştırılmasının sağlanmasıydı. Kim ne derse desin uzlaşmacı ve rasyonel tutumundan asla vazgeçmedi, savaşa ölene kadar karşı çıktı. Erasmus tutkulu bir Hıristiyan ve İsa’yı severdi. Luther döneminden önce eserleri en yaygın biçimde okunan ve tıpkı Luther gibi reforme etmek istediği kilisenin en inandırıcı eleştirmenlerinden biriydi, ancak Luther’e göre daha fazla yumuşak ve şüpheliydi. Luther, Erasmus’un tarafsızlığını, Erasmus da Luther’in katılığını ve inatçılığını asla sevmedi.

Bugün Zweig’in dönemine göre Erasmus, çok daha fazla araştırılıyor ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Kitaplara inanmış bir kişilik olarak çok farklı tarzlarda kitaplar yazmıştır. Eserleri için yeri gelince deyimleri topladı, kutsal kitabı inceledi, methiye yazdı tüm eserleriyle farklı kişilikleri etkiledi. Hümanizm akımının bu en etkileyici ve en meşhur kişisi aydınlanma yoluyla insanlığın ilerleyebileceğini düşünüyor, eğitim ile herkesin iyi bir ahlâka sahip olabileceğine inanıyordu. Yaşamın tutarsızlığının Hümanizm aşamasına varılmasıyla kendiliğinden geçeceğine inanıyordu.

Güçlü bir hafıza ve olağanüstü kavrama yeteneği, insanlara kendisini anlatma isteği Erasmus’a ait en belirgin özelliklerdir. Hümanizm çağı aynı zaman da iletişimde mektupların çağıydı.

Bilgilerin paylaşılması, fikirlerin danışılması ancak bu yollarla gerçekleşiyordu. Erasmus da çağından birçok kişiyle fikir alışverişlerinde bulundu. Yeri geldi insanları dinledi yeri geldi insanlara anlattı ve öğretti. Hayatı boyunca anlatmaktan ve dinlemekten vazgeçmedi.

²⁰ Stefan ZWEIG. Yarının Tarihi: Düşüncenin Ustası Erasmus, (çev: Ahmet Cemal), İstanbul, Can Yayınevi, 1998, s.188

Erasmus von Rotterdam, gerçi eserlerini Latin diliyle vermiştir; ama bunun nedeni o dönem Alman dilinin henüz yeteri kadar işlenmemiş olmasıdır. Oysa onda da halka yaklaşmak isteği, meselâ ilk eseri *Adagia*'da halk bilgeliğini araştırmaya dayanan bir zihniyet hâkimdir. Bu eserde eski klasiklerin yanı sıra, kendi memleketinin de edebiyatını tarayarak 4000 atasözünü toplamıştır.

Erasmus, kendi düşünce biçimi gibi farklı yönlerde ait eserler de yazmıştı. Mektuplarının çoğu kitap ciltleri halinde yer almıştır. Eserlerine bakarken onu en iyi yansıtan eserleri ve kronolojik sıra dikkate alınacaktır. Tüm eserlerini anlatmak çok geniş yer kapsayacağı için daha çok bir seçki şeklinde onun düşünceleri aktarılmaya çalışılacaktır. Erasmus'un bazı önemli eserleri şunlardır: *Antibarbari*, *Adagia*, *Bir Hıristiyan Prensin Eğitimi ve Deliliğe Övgü'dür*. Eserlerinden en önemlisi ise günümüzde canlılığını koruyan ve ileriki bölümde değineceğim ünlü yapıtı *Deliliğe Övgü'dür*. Bir filozof olarak insanın yaradılıştan iyi olduğunu savunur. Erasmus'un Hıristiyan maneviyatçılığı da insanlara önerdiği yetkinlik idealine uygundur. Siyasal düşüncesinin temelinde ortak iyiyi ve barışı bulma kaygısı yatar.

1536'da Basel'de öldüğünde Avrupa'nın düşünce yaşamında papaların bile ziyaretine geldikleri bir kişi olacak kadar saygın bir yer edinmişti. Bütün yaşamı boyunca Latince konuşup yazan Erasmus ölmeden önceki son sözlerini ana dilinde söylemişti: "lieve God"

3.2. Erasmus'un Ünlü Yapıtı "Deliliğe Övgü"

Deliliğe Övgü (özgün adıyla: *Morias enkomion seu laus stultitiae*)²¹, Erasmus von Rotterdam'ın canlılığını, geçerliliğini ve çekiciliğini günümüze kadar değişmeden koruyabilmiş tek yapıtıdır. Bu küçük kitabın taslağını 1509'da hazırlamıştır.

"Deliliğe Övgü" ilk kez 1511 yılında Paris'te basıldı. Erasmus öldüğünde eserin otuz altı Latince baskısı yapılmıştı. Çekçe, Almanca, Fransızca'ya çevrilmişti. "Deliliğe Övgü" başta Thomas More ve Papa X. Leo olmak üzere yakın çevrede sevinçle karşılandı. Ama teologlar tarafından kınandı. Sorbonne'da sakıncalı kitaplar listesine kondu. Eserin yayın dünyasındaki varlığı İngiltere, İsviçre ve Hollanda'daki matbaaların inisiyatifine bağlıydı.

Yazınsal açıdan "Deliliğe Övgü", Latin ozanı Horatius'un "Hakikati Gülerek Söylemek" ilkesinin belki de en yetkin örneğidir. Biçim açısından Erasmus, yapıtını kaleme alırken daha önce yapıtlarını çevirdiği Lukianos ve Libanios'tan da esinlenmiştir

²¹ Morias enkomion seu laus stultitiae:(Eserin orijinal adı)Deliliğe Övgü

Rönesans döneminde kendini gösteren Hümanizm akımının sadık temsilcilerinden olan Rotterdamlı Erasmus'un birbirinden değerli yapıtları arasında Deliliğe Övgü'nün ayrı bir önemi vardır. Deliliğe Övgü, ilk kez mizah diliyle Almanya'nın Reform Hareketi'nin yaşandığı dönemlerde; yaşanan haksızlıkların sorumluluğunu taşıyan insanların statüsüne bakmaksızın, bir panayır diliyle ağır bir şekilde eleştirerek, yansız, tutarlı bir değerlendirmeye sorunların nasıl çözüleceği gerçeğinin altını çizen tek eserdir.

Erasmus'un Deliliğe Övgü'sü (eserin orijinal adı: Morias enkomion seu laus stultitiae) çağının en önemli taşlamasıdır. O, böyle bir yapıtı yedi gün gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde dostu Thomas More'u, eğlendirmek için yazmıştır. Asıl sormak istediği soruysa şudur: "İnsanoğlunun tüm zincirlerinden kurtulmasını ve özgürlüğe ulaşmasını sağlayan delilik midir?" "Yaşamda ancak deliliğe yakalanmış olana gerçek anlamda insan denebilir," diyen yazarın eserinde deliliğe övgü iki temel görüşü merkez almıştır. Birincisi; delilik gerçek bilgeliktir; ikincisi, kendisini bilge sanan insanlardır gerçekten deliren. Bu söylemiyle, çocukluk, bilim, aşk, evlilik, yaşlılık, dostluk, yazın, yazı, politika serüvenlerinde deliliğin insan hayatını nasıl kuşattığını ve felsefeyi ironiyle nasıl birleştirdiği naif bir dille anlatmıştır.

Hümanist düşüncüyü yaşam felsefesi olarak etkin kılan Erasmus'un, 1511'de yayımlanan Deliliğe Övgü'sünün çağlar boyunca geçerliliğini koruyacak olmasının birçok geçerli nedeni vardır. Eserin geçerliliğini yitirmesi için baskıların, zulümlerin, haksızlıkların, savaşın, bir ırkın diğer bir ırk üstündeki üstünlüğünün insanlık tarihinden silinmesi gerekiyor. İçinde yaşadığı çağın kilise anlayışı ile kilise mensuplarının yanlışlarını Erasmus'tan başka hiç bir düşünür, onun kadar sert bir dille eleştirme yürekliliğini göstermemiştir. İnsanlığın önündeki engellerin başında riya ve dogmanın geldiğini; içsel özgürlüğüne erişmemiş insanın topluma katacağı artı hiçbir değer olamayacağını; değer üreten ve ürettiği değer içinde insanı yücelten kişisel kazanımların önemini görmezden gelen toplumların yok olacağı gerçeğini de kimse onun kadar fark etmemiş; bu denli yüreklice dile getirmemiş; dile getirdiği için de bu kadar ağır bedeller ödememiştir. O insanlığın yüz akıdır. İnsanlık O'nun insanı koyduğu yere; insana, sanata, felsefeye, umuda, geleceğe bakışına minnet borçludur. İnsanlığa geleceğe ve aydınlığa giden yolun haritasını çizmiştir kişiliğiyle yazdığı canlı eseriyle. Yazılı eseriyle de bizimle birlikte güzelliğe giden yolda yürümek için tüm güçlülere göğüs gereceğinin teminatını vermiştir ve bizi kişisel bilinçlendirmenin toplumsal kalkınmaya giden yolun önündeki sınırları yıkmakla ulaşılacağı gerçeğine de yakınlaştırmıştır. Buldukları konumdan ötürü,

toplumu yöneten/ yönlendiren her meslekten insanın yanlışlarıyla, filozofların bilge olmak için ilgilendikleri alanın dışındaki yaşamı yok saymalarıyla da alay etmiştir.

3.2.1. “Deliliğe Övgü” Adlı Yapıtın Özeti

Gülmece türündeki yapıta egemen olan iki temel görüş vardır. Bunlardan birine göre gerçek bilgelik, deliliktir. Öteki görüşe göre ise kendini bilge sanmak, gerçek deliliktir. Hakiki bilgelik özelliğiyle delilik insana yaşama gücü verir.Çünkü kendisinin, başkalarının eksikliklerini ve toplumun sorunlarını görebilen akıllı insan mutsuz olur.Buna göre akıl öldürücü, delilik ise canlılıktır.Yaşamın her kesitinde deliliğin insana nasıl egemen olduğunu gösterir. Erasmus bu yapıtında çeşitli sosyal sınıfların, meslek gruplarının ve bu arada din adamlarının deliliğe olan eğilimlerini ortaya koyar. Erasmus’un vurguladığı delilik, ruhsal bir hastalık değildir. Yapıtta vurgulanan delilik bir tür özgürlüktür.

Böylelikle sarayı politik açıdan, dini açıdan kiliseyi ve sosyal açıdan toplumu yermiştir. Ona göre insan, aklını kullandığında mutsuz olacak ve daha çok üzülecektir. Birtakım gerçekleri gören ve çözüm yollarını bulamayan insanın iç dünyasında fırtınalar kopacaktır. Ruhsal açıdan huzursuz olan insan yaşamdan zevk almayacak, karamsar ve melankolik olacaktır. Oysa akılcı davranmayan bir başkası, çevresinde yaşanan olumsuz olayları umursamayacak ve böylelikle yaşamdan boş bir zevk alacaktır. Bu zevk alma olgusunu Erasmus, boş bir akıllılık düşüncesiyle hicvetmiştir.

İnsana yeryüzünde yaşama gücü kazandıran şey, gerçek bilgelik olma niteliğiyle doğrudan doğruya deliliğin kendisidir. Kitapta delilik (stultitia), kendi kendisine övgüler düzer; bu arada çocuklukta ve yaşlılıkta, aşkta, evlilikte ve dostlukta, politikada ve savaşta, yazında ve bilimde deliliğin nasıl her zaman egemen olduğu gösterilir. Tüm uğraş alanları, bu arada özellikle din kurumu ve din adamları bu panorama çerçevesinde sergilenir. Deliliği konuşurma kisvesi altında Erasmus, çağının kilisesine ve o kilisenin mensuplarına en acımasız eleştirileri yöneltir. Bu niteliğiyle “Deliliğe Övgü” çağlar boyunca bağınazlığa karşı kaleme alınmış en yetkin düzeydeki başyapıtlardan biri olmuştur. Yapıtın yazılışını izleyen sonraki yüzyıllarda -haklı olarak- düşünce düzeyindeki bağınazlığın her türlüüne yönelen bir eleştiri diye yorumlanması, belki de bugüne değin koruduğu kalıcılığın baş nedenidir. Erasmus’ un iğneleyici repliklerinden bazı alıntılar yapacak olursak onu dili ve üslubu hakkında da bilgi sahibi oluruz;

Menfaatçi ve yağcılar hakkında şunları dillendirir; “Bir deli olarak sözlerimi mazur görünüz. Ancak bizim çevremizde edepleri, terbiyeleri o kadar kıt bazı kimseler vardır ki

bunlar papalar ve din büyükleri hakkında en hafif bir alayı duymaktansa – ki bu alayların kendi faydalarına olması mümkün olduğu halde – İsa hakkında küfürler işitmeye razıdırlar”.²² Riyakarlığa prim tanıyan idareciler hakkında; “ Öncelikle şunu biliniz ki, bir insan kendi kendini övdü diye onu hemen züppelik ve küstahlıkla suçlayan bilgiler umurumda değildir. Böyle bir insana delidir desinler ne alâ! Fakat hiç olmazsa kendini övmekle bu sığfata uygun hareket ettiğini itiraf etsinler! Öyle ya deliliğin kendi meziyetlerini göklere çıkarmasını ve kendi hakkında övgüler terennüm etmesini görmek kadar doğal bir şey olur mu? Beni olduğum gibi kim benden daha iyi tanımlayabilir? Meğer ki beni tanıdığımından daha iyi tanıdığını iddia eden biri bulunsun. Zaten böyle yapmakla bilgelerin ve büyüklerin çoğundan çok daha büyük alçak gönüllükle hareket ettiğime inanıyorum. Onları kötü bir utanma alıyor. Kendi kendilerini övmeye cesaret edemiyorlar, fakat çoğu zaman dalkavuk bir şakşakçayı, sahtekar bir şairi yanlarına çağırıyorlar; o da para karşılığında onları övmeyi yani yalanlar söylemeyi üsleniyor”.²³ “Hıristiyanların azizleri de dahil olmak üzere bu derece samimiyetle tapılan tanrılar pek azdır. Örneğin çok kimseler, Meryem’in tasvirlerinden biri önünde ögle vakti bir mum yakarak ona büyük bir saygı gösterisinde bulduklarını zannederler. Ama onun iffetini, alçak gönüllüğünü, ruhi ve ilahi şeylerle sevgisini taklide uğraşanlar ne kadar azdır”.²⁴

Erasmus çağının egemen güçlerinin beklediği insan tipini de şu şekilde hicveder; “Evet insanlar kendilerini ne kadar bilgeliğe verirlerse mutluluktan o kadar uzaklaşırlar. O zaman bizzat delilerden daha deli olduklarından insan olduklarını unuttur tanrı gibi görünmek isterler. Demek ki insanlar hayvanların cehaletine, deliliğine ellerinden geldiği kadar yaklaşmak, hal ve yapılarının üzerinde hiçbir şeye girişmemektedir ki kendilerine eziyet eden, üzerlerine yüklenen sayısız sefaletlerin hissedilir şekilde azaldığını göreceklerdir.”²⁵ Erasmus’dan krallar da nasibini alır; “Zaten en büyük krallar, delilerle yaşamaktan o kadar haz duyarlar ki krallar arasında deliler olmadan ne yiyebilen ne de bir an yaşayabilen bir kaç tane vardır.

Onlara gösteriş için yanlarında bulundurdukları, tatsız ve asık suratlı filozoflardan çok daha fazla değer verirler. Bu tercih bence ne şaşılabilir ne de anlaşılması güç tür. Bu bilgiler prenslere söyleyebilecek yalnız gamlı ve ciddi şeyler bulurlar.

Bilgileri ile övündüklerinden, bazen onların nazik kulaklarını sert ve dokunaklı gerçeklerle tahriş etmek cüretinde bile bulunurlar. Deliler ise tersine, bin bir çeşit haz bulur

²² ERASMUS. Deliliğe Övgü, (çev. Nusret Hızır), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000b, s.15

²³ ERASMUS. a.g.y. s.20-21

²⁴ ERASMUS. a.g.y

²⁵ ERASMUS. a.g.y. s.85

buluşturur, her an onları eğlendirir, avutur ve kahkahalarla güldürürler. Çevrelerini saran bütün bu debdebeye rağmen prensler kendilerine gerçeği söyleyebilecek kimseleri bulunmadığından ve gerçekleri gizleyen yaltakçıları dost edinmeye mecbur olduklarından bana pek bahtsız görünüyorlar. Ancak denecektir ki prensler gerçekleri duymayı sevmezler, bunun için kendilerine hoş şeylerden ziyade doğru şeyleri söylemeye cüret edecek bir takım bilgelere rastlamak korkusuyla bilgelerin meclisinden kaçınırlar. Burada sizinle beraberim. Fakat bu delilerin ağzından yalnız gerçekleri değil en açık hakaretleri dahi zevkle dinlediklerine, bir filozofu asmaya yeten bir sözün, delinin ağzında onları eğlendirdiğine şaşmak için ayrıca bir sebeptir”.²⁶

Aynı derecede deli ve hoş kimseler de çeşitli ülkelerin koruyuculuğuna yükseltelen şu ermişlerdir. Her küçük ülkenin özel törenlerle kutsadığı, kendine özgü erdemleri bulunan koruyucusu var. Örneğin azizlerden biri diş ağrılarını iyileştirir, ötekisi loğusa kadınların imdadına yetişir; falanca ermiş çalınmış bir eşyayı geri getirtir, öteki deniz kazalarından korur, bir başkası koyun sürülerine göz kulak olur, vesaire vesaire...²⁷

İsimleri bile ağızlara ortaçağ boyunca dua ile alınabilen skolastik düşüncenin temel direkleri olan kilise babalarına yani Thomas Aquinas, Magnus Albertus, John Scotus, Occamlı William gibi önderlere ise şu göndermelerde bulunur; “Fikrimce Hıristiyanlar, Türklere ve Araplara karşı son Haçlı seferlerinde pek parlak başarılar kazanamamış olan o hantal ve kaba askerleri gönderecekleri yerde, yaygaracı Scotusları, dik kafalı Occamları, yenilmez Albertuscuları ve korkunç safsatacılar ordusunu göndermiş olsalardı pek iyi ederlerdi. O zaman bütün savaşların en hoşu ve bütün zaferlerin en garibi görülürdü. Onların skolastik kavgalarına teslim olamayacak ordu düşünebiliyor musunuz?”²⁸ İnsanların dindarlık anlayışını ve bunun nasıl sapkınca bir yol olduğunu ise şu cümlelerle dillendirir; “Bir tüccar, bir asker ya da bir hakim yaptığı çapulculukların kendisine sağladığı para yığınının ufak bir sikke ayırıp şu dindarca saçmalıklara kullansın; bundan fazlasına gerek yok. Hemen hayatının bütün pisliklerinden ruhunun temizlendiğine inanır.

Yalan yere yeminleri, ahlaksızlıkları, sefaletleri, kavgaları, cinayetleri, ihanetleri, hilekarlıkları, her şeyi ama her şeyi o küçücük para sikkesi temizlemiş, hem de o kadar iyi temizlemiştir ki, adam bunların hepsine yeniden başlamaktan başka bir işi olmadığını sanır”.²⁹ Çağına hakim olan değerlere yaptığı şu sert göndermelere ne demeli? “..... Daha ötede oburluğunu tatmin için elinde olanı toplayan ve yakında bir kuru ekmeği dahi

²⁶ ERASMUS. a.g.y. s.88-89

²⁷ ERASMUS. a.g.y. s.99-102

²⁸ ERASMUS. a.g.y. s.146

²⁹ ERASMUS. a.g.y. s.101

kalmayacak olan bir pisboğaz; ya da en yüksek mutluluğu avarelik ya da uykuda bulan bir tembel. Bazıları kendi işlerini ihmal edip komşunun işleri için durmadan hareket halindedirler. Bazıları da borçlarını ödemek için ödünç para almak suretiyle zenginleştiklerini hayal ederler, oysa aslında iflas etmek üzeredirler. Şu pinti, mirasını zenginleştirmek için dilenci gibi yaşamaktan daha hoş bir şey bilmez. Şu doymak bilmez tüccar ufak bir kazanç için denizlerde dolaşır, bir kere elden gidince dünyanın bütün altınına ona geri veremeyeceği hayatını rüzgarların, dalgaların keyfine bırakır. Başka biri de evinde sakin sakin yaşayacağı yerde talihini savaşta aramayı tercih eder. Bazıları mirasçısı olmayan bir ihtiyarı kandırarak servetine konma, bazıları ise kendilerini ihtiyar bir kadına sevdirmeye yolundadır. Ama bir de bunun tersi oldu mu değmeyin keyfine.”

Geveze delilik sözlerine devam eder: arkadaşlık, dostluk üzerine ³⁰evlilik üzerine, insanın kendini sevip beğenmesi üzerine kendi değerli katkılarını övüp durur. İnsanların savaşa duydukları hayranlığı ironik bir betimlemeyle deliliğe bağlarken kendi barışçıl pasifist duruşunun ipuçlarını verir. Erasmus, Deliliğin devlet adamlarından, filozoflardan da uzak olmadığını hatırlatır.³¹ “Ölümsüz tanrıların yaşamlarını benimsemeye çalışırken tüm insanlıklarını göz ardı ederek bilgelik peşinde koşan” lara gelir sıra³². Bunlar mutsuz insanlardır. Deliliğe en fazla yaklaşanlar ise en mutlulardır. Bunlar kralların da gözdeleridir. Çünkü gerçek tatsız da olsa delinin ağzından zevkle dinlenir. Deliliğin, aptallığın ve çılgınlığın insan tecrübesindeki yeri bundan böyle defalarca tekrarlanır. Bilgelik ile deliliği akraba yapar: gerçek bilgelik deliliktir, kendini bilge sanmak da deliliktir” der. Rasyonel davranış aşırı yüceltiği için insan kendi doğasından uzaklaşmıştır. Yeniden doğasının gerektirdiği çocuksuluğu bulması gerekir” fikri tam da Rönesans(J. J. Rousseau) felsefesinin temelini oluşturan düşüncelerdendir.

“Deliliğe Övgü” basit görünen düşünceler ardında, Rönesans’ın en önemli kavramlarını tartışmaya açar. Bunların arasında en önemlisi, kuşkusuz cehalet ile bilgeliği karşı karşıya getirmesidir. Erasmus kendinden önceki yüzyıllar boyunca bilgelik sayılan erdemlerin yeniden sorgulanması gerektiğini düşünerek yazmaya başlamıştır. Birkaç haftada yazdığı sanılan eserinde ortaçağ inançlarını ve skolastik felsefeyi yeniden değerlendirme gereği duyar.

Eserde nerdeyse her kesim karikatürize edilmiştir ve çoğu komedi yazarının resmettiği kişilere, burada da rastlamak mümkündür. Erasmus’un tüm evrenselliği, şakacılığı ve bilgeliği ve mizah anlayışı, bu yapıtında işlerlik kazanmıştır. Erasmus her

³⁰ ERASMUS. a.g.y. s.50

³¹ ERASMUS. a.g.y. s.60

³² ERASMUS. a.g.y s.85

zaman hep aşırı ve akılcı bir tutum sergilemiş bir kişilik olarak duygularını hep dizginlemeyi başarmıştır. Yaşamının hiçbir zamanında aşırıya kaçmamış tutkularıyla hareket etmemiş biri olarak; sadece bu eserinde akılcılığın, hak tanırılığın sorumluluk duygusundan ve dengeliliğinden sıkıldığı zamanları yansıtmıştır. Deliliği ancak aklını bu kadar doğru kullanan biri böyle neşeli bir şekilde anlatabildi. Yine de eserin bundan çok daha fazla anlamı içerdiğini unutmamak gerekir. Deliliğe Övgü Reformasyon öncesi engelleri temizleyen patlamalardan biriydi.³³

3.2.2. Yapıttaki Semboller ve Açıklaması

Delilik: Bu yapıttaki anlamı zihinsel engellik değildir. Özgürlük sembolüdür, yani insanın özgür olması için beklenti içinde olmadan mutlu, bağımsız, kendi ayakları üstünde dimdik, cesurca yaşamasıdır.

Bilgelik: Yapıttaki anlamı aklın öldürücü olmasıdır. Çünkü kendisinin veya başkalarının eksikliklerini ve toplumun sorunlarını görebilen akıllı insan mutlu değildir.

Güneş: Işık kaynağı olan Tanrı'yı simgeler.

³³ James McCONICA.Erasmus (Düşüncenin Ustaları),(çev.Cemal Atilla),İstanbul,Altın Yayınevi,2002,s.146

IV. BÖLÜM

ERASMUS VE LUTHER'İN GÖRÜŞLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Erasmus'un hayatı sürecinde incelediğimiz Erasmus-Luther veya Hümanizm-Reform ilişkisi gördüğümüz üzere tek yönlü değildir ve kesin kalıplar içinde ifade edilebilmekten uzaktır. Hümanizmin Reformasyonla ilişkisi içinde en önemli yeri Erasmus-Luther ya da Erasmus-Reformasyon ilişkisi tutmaktadır. Çünkü Erasmus, Luther'den çok önce reform isteklerini dile getirmiş ve hem bu sebeple, hem de yaptığı çalışmalar, özellikle İncil'in Grekçe'den yeniden çevirmesi, dolayısıyla Luther ve reform hareketinin öncülü kabul edilmiştir. Buna karşın Erasmus, Luther öncülüğündeki reform hareketine, başlangıçta sempati ile yaklaşırsa da, katılmadığı gibi açık bir şekilde karşı da çıkmamıştır.

Erasmus'un taraf olmama seçimi dönemin pek de alışık olmadığı bir durumdur. Nitekim, Erasmus da sonuçta Luther'e eleştirel bir metin yöneltmekle beraber, her zaman reformun gerekliliğini ve iki grup arasında bir orta yol bulunması gerektiğini de dile getirir. Erasmus'un Protestan Reformuyla ilişkisinin muğlaklığı onun reformcu yönünün de göz ardı edilmesine ve daha çok Rönesans ve hümanizmle özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Bu muğlak durumun oluşmasında Erasmus'un bütün taraflardan bağımsız, kendi doğrularına ve ideallerine dayanan, ki ideallerinin içinde en önemli yeri Hıristiyanlık merkezli Avrupa birliği işgal etmektedir, bir reform programı benimsemiş ve dilemiş olması etkili olmuştur. Bu doğrultuda bütün gruplardan uzak durması, her grup tarafından kuşkuyla karşılanmasına ve eleştirilmesine sebep olur. Tutucu Katolikler Erasmus'u reform hareketinin gizli destekçisi, yol göstericisi olarak gördüklerinden imanından şüphayle söz ederken, Protestanlar da onu korkaklık ve kazanç peşinde koşarak İncil'e ihanet etmekle suçlamışlardır.³⁴ Bu duruma bağlı olarak kendi zamanında olduğu kadar sonradan yapılan tarihsel çalışmalarda da farklı Erasmus analizleri ortaya çıkmıştır.

Temel olarak tarihsel incelemelerde üç farklı Erasmus değerlendirmesi görülmektedir; ilki reform hareketini başlatacak gücü olmayan, zayıf, korkak Erasmus; ikincisi onun eleştirel yönünü ön plana çıkaran ve bu yönüyle Aydınlanma düşüncesinin atalarından kabul edilen modernist Erasmus; üçüncüsü ise yaşadığı dönemde de görülen ve

³⁴ Nelson H.Minnich, W.W. Meisner,'The Character of Erasmus'The American Historical Review,1978,s.614

ilk yaklaşımla bağlantılı olan Luther'in öncülü Erasmus'tur.³⁵ Esasen Erasmus bunların hepsinin oluşturduğu bir sentezdir; idealist bir düşünür sözünü sakınmaz bir eleştirmen ve hiciv ustası, reformist bir ilahiyatçı ve çatışmadan, nifaktan hoşlanmayan bir insandır. *Oxford Reformasyon Ansiklopedisi*'nin "Erasmus" maddesi yazarı James McConica, Erasmus'u hümanist, reformcu, ahlakçı ve yergici olarak tanımlamakta ve onun Hollanda dindarlığı, yani *devotia moderna* ile 1400'lerde İtalya'da başlatılan klasik öğretinin canlanması hareketinin, yani hümanizmin birleşmesinin mükemmel ürünü olduğunu belirtmektedir.³⁶ Bu arada Ortaçağda reform düşüncesinin ayrı bir mezhep oluşturmak veya Papalıktan ayrılmak anlamına gelmediğini belirtmeliyiz. Reform düşüncesinin amacı manastır sistemlerinin, din anlayışının iyileştirilmesi ve kilisenin, kurulduğu dönemdeki anlayışına geri dönerek ruhani misyonuna uygun bir yapıya bürünmesidir³⁷ ki, Erasmus'un reform kavramı da tam olarak bu çerçevede içindedir.

Erasmus ile Luther'in yollarının kesişmesi o dönemin ortak iletişim şekli olan mektuplar sayesinde gerçekleşecektir. 15 Aralık 1516 tarihli bir mektupta Saksonya Seçici Prensinin sekreteri Spalatinus yazmış olduğu bir mektupta Erasmus'a hayranlığını dile getiren ifadeler ve bilimsel gelişmelerin yanında, yaşadığı kentte ve Erasmus'a hayran olduğunu belirten bir Augustin rahibininin, ilk günah konusunda onunla aynı fikirde olmadığını bildirir.

Bu rahip, Aristoteles'in insanın adil davranırsa adil olacağını görüşüne katılmamakta, insanın ancak adil olursa doğru hareket edebileceğini söylemektedir, "önce kişi değişmiş olmalıdır, yapıtlar ondan sonra gelir."³⁸

Bu mektupta bahsedilen rahip, Martin Luther'den başkası değildir. Bu şekilde Luther, ilk defa dolaylı da olsa Erasmus'a seslenmiş olmaktadır. Luther'in bu mektupta yaptığı itiraz, iki büyük kişiliğin daha sonra düşman edecek temel soruna yöneliktir. Erasmus, işi başından aşkın olan, o dönemin en ünlü kişilerinden biriyken daha kimse tarafından adı bilinmeyen bu Augustin rahibinin düşüncelerini pek ciddiye almayacaktır. Daha sonra büyük düşünürün belki de hayatında çözemeyeceği tek sorun olacak olan Luther'e farklı olma durumunun başlangıcını oluşturan bu mektupta olayın pek farkında değildir. Daha sonra Luther, Erasmus'un mirasçısı ve yöntemiyle zaferi kazanan kişi olarak anılacaktır.

³⁵ Lewis W. Spitz. 'Erasmus as Reformer', *The Reformation: Education and History*, 1997, s.50

³⁶ James McConica, 'Erasmus', *The Oxford Encyclopedia of The Reformation*, 1996, s.55

³⁷ Johan Huizinga, *Erasmus and the Age of Reformation*, Newyork, 1957, s.21

³⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Smith 1923, s.209

Erasmus ve Luther, bütün yaşamları boyunca hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir. Düşüncelerini birbirlerine yüz yüze değil yazarak ya da başkaları aracılığıyla iletceklerdir. Reformasyon'un bu önemli iki kişisi, her ne kadar birbirlerinin mirasçısı olarak gösterilse de hem mizaç hem de dış görüntü açısından iki zıt karakterlerdir. Bu iki insanın yapılarında hoşgörüyle bağnazlığın, akılla tutkunun, evrensellik ile ulusçuluğun çatışmalarının örneklerini görmek mümkündür.

Luther, Erasmus'a göre çok daha dinçtir, sağlıklıdır. Konuşurken sesi serttir ve ateşlidir. İri yapılı ve iri kemiklidir. Erasmus ise daha hastalıklı bir yapıya sahiptir, üşümekten dolayı çoğu zaman kürkünü giymektedir. Kendisi zayıf, teni çok sarıdır. Ses tonu alçaktır, söyleyeceği her cümleyi dantel gibi işler.

Luther çevresinde bulunduğu insanları etkisine alır, buyurgan tarafıyla yaklaşırken Erasmus'un gücü kaleminden çıkan yazıdadır. Erasmus etkileyiciliğini dış görünüşten çok engin beyin kapasitesine borçludur. Dış görünüşlerindeki farklılık ruhsal dünyaları için geçerlidir. Erasmus daha ileri görüşlü ve bilgilidir. Aklının soyut gücü aydınlıktır. Luther'in ufku ise daha dar ama daha derindir. Duygusuna daha inançlı ve atılgandır. Her iddia vücuduyla özdeşleşir. Aynı şeyleri söyledikleri zaman dahi etrafa çok farklı havalar iletirler. Erasmus'un ağzından çıkan insanda tinsel bir duygu uyandırırken, Luther bunu söylediğinde bir paroloya maddeleşmiş bir isteğe dönüşür. Erasmus'un tüm çabalarının sonucunda dinginliği ve barışı hedefler. Luther ise en büyük başarılarını öfke ve nefret duygularını en çok hissettiği an başarırdı.³⁹

İki insanın birbirleriyle hem ruhsal hem fizikî farklarının önemli olanı büyük kısmı ruhsal ayrılıklarla ilgilidir. Aynı şeyleri hedefleseler ve düşünseler bile yaratılışları gereği her zaman bir karşıtlık içinde olacaklardır. Tahmin edebileceğimiz gibi karşıtlığı daha kızgın, daha düşmanca yaşayacak olan da Luther'in kendisi olacaktır. Hedefleri aynı olan yani Kilise"deki reform taleplerini herkese ileten iki kişi, neden birbirleriyle anlaşamadılar ve birleşemediler sorusunun cevabı çözüme bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanacaktır. İkisinin birbirleriyle en benzeyen yanlarının bile düşüncelerindeki ve yaratılışlarındaki farklılık nedeniyle birer ayrılığa dönüşmesi doğaldı. Bu yüzden, bu iki insan uzun süre ortak davaları uğruna birbirlerine katlandılar, aynı akıntıda yan yana yüzdüler ama ilk dönemde çatışmaları kadar doğal bir şey yoktu.

Birbirleriyle mücadelelerinde kazanacak kişi tabii ki o an için bile kazanacak kişi bellidir. Luther, her zaman savaşa ve mücadeleye daha açık olandı. O yüzden düşüncelerini

³⁹ ZWEIG, A.g.y. s.263-264

doğrudan Kilise ya da Papayı incitecek mi diye düşünmeden iletildiğini mektuplarında görmek mümkündür. Erasmus ise bir hümanist olarak ne savaşı bir Tanrı bilir ne de savaşı İsa tanır. Erasmus kendisiyle aynı düzeyde olan akıllı kişilerle bir forumda tartışmak, küçük hamlelerle karşıyı köşeye sıkıştırmak gibi durumlar tabii olmalıdır ama nezaketi hiç elden bırakmayarak bunu yapacaktır. Luther'in rakiplerine duyduğu o nefret, Erasmus'a çok yabancısıdır. Luther de Erasmus'un bu özelliklerinden haz etmez. Hümanistlerin dolaylı, gereksiz nezaket anlayışları ona tiksindirici gelir. Luther için hasımlarının her biri kurtulması gereken kişilerdir. İsa düşmanlarıdır, onları yaşatmanın, ilişki kurmanın, dinlemenin çok önemi yoktur. Reformasyon'un diğer ünlü kişiliği Zwingli, ikisinin karakter karşıtlıklarını mitolojiden verir. Luther ona göre Ajaks, Erasmus ise Odysseus'tur. Ajaks – Luther bir savaşıdır, savaşmak için doğmuştur. Erasmus – Odysseus ise savaş alanına salt rastlantıyla düşmüştür. Tek derdi sakin Ithaka'sına derin düşüncelere dalabileceği o mutlu yere geri dönebilmektir. Erasmus, savaşmak için doğmamıştı ve bunu kendisinde çok iyi biliyordu.

Karakter tahlilleri bize neden aynı noktaya gelemediklerini daha iyi anlatacaktır. Peki, Erasmus bu ilk mektupta yazılarını üstün körü okumuşken daha sonra gelişmeler ışığında neler düşünmeye başladı ve Augustin rahibinin kısa zamanda, ünlü çıkışları hakkında neler düşündü diye merak ederken Luther 95 Tez'i ile tüm Batı Avrupa'da Hristiyan öğretisinin etkin gücü olarak sahneye çıkmıştı. Luther'in hayatının bu kısmına değinirken onu bu yola iten en önemli şeyin endülüjanslar olduğunu ardından 95 Tez'i önce kiliseye daha sonra baskı yoluyla dönemin çoğu aydın kişiliğine ulaştırdığını ve tepkisinin haklılığını göstermek için çalıştığı söylenebilir.

Luther'in Kilise'ye çıkışı ilk kez gerçekleştiren o değildi, ondan önce gerek hümanistler gerek Erasmus kimi yerde doğrudan kimi yerde dolaylı şaka, hiciv yoluyla sıkıntılarını iletmişlerdi. Ne var ki şaka ve hiciv var olanı parçalar ancak yeni güçler için atılım yapmakta zorlanır. Luther ise en başından itibaren halk önderi olduğunu basit ama etkili cümlelerle hissettiriyordu. "Papa hiçbir suçu bağışlamaz" ya da "Papanın verdiği cezalar, yalnızca kendi adına verebilir." tarzındaki kısa cümlelerle halka anlatıyor ve tepkiyi çok daha çabuk sağlıyordu. İki yıl gibi kısa bir zamanda halkın bu kadar desteğini alabilmesi, simge haline gelmesini, halka inebilmesinde ve sorunlarını halkla paylaşabilmesinde yatmaktadır.

Erasmus gibi meraklı ilgili bir kişinin Luther'in yaptığı işlerinden hemen haberdar olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. 1520'li yıllara gelindiğinde Luther'in durumu tartışmalara açık bir durum içerisindeydi. Erasmus'un görüşlerinin entelektüel çevre

dışında fazla anlaşıldığı söylenemezdi. 1519 yılında İncil'in ikinci baskısı için yapılan değişiklikte Aziz Yuhanna'nın ilkelerinin nasıl tercüme edildiğine dair bir bilgi mevcuttu. Yuhanna İncili'ndeki baş cümle olan "Başlangıçta söz vardı" (Yuhanna 1981:1332) daki sözün karşılığında cümlede bir değişikliğe gitmeyi tercih etmişti. Vulgata'da Verbum kelimesinin karşılığı yerine Latince'deki *sermo* sözcüğü kullanılmıştır.

Yunanca metinde logos sözcüğünün karşılığı olarak verilen çeviri şu anlama gelmekteydi. "Başlangıçta konuşma vardı, konuşma başlangıçta Tanrı ile birlikteydi ve Tanrı ne yaptıysa konuşarak yaptı".⁴⁰ Bu çeviri değişikliği ile söz statik bir durumdan etkin bir duruma geçiyordu. İsa'nın kendisinde var olduğuna inanılan kutsal Logos çağlar boyunca Tanrı'nın kullarını eğitmeye ve bilgilendirmeye devam edecektir düşüncesi Erasmus'un temel ilkelerinden biridir. Bu sözlerin bu şekilde çevrilmesi üzerine tartışmalar alevlenmişti. Erasmus'un yaptığı bir tercihin filolojik tercihten çok teolojik olduğuna inananlar tepkilerini artırıyorlardı. Erasmus, Verbum ve Sermo terimlerini daha önce hem İncil'de hem de Azizlerin yazmalarında defalarca kullanıldığını kanıtlaya da, bu olay hümanist kültür ile skolâstik eski kültürün çatışma örneklerinden sadece biriydi. Erasmus, yeni şeyler yazdıkça yeni eleştirilere ve saldırılara davetiye çıkardığı aşikârdı. Standish olayı bunlardan sadece biriydi. 1523 yılında başka bir anlaşmazlık yaşansa da hiç biri Martin Luther ile girişeceği tarihsel tartışma kadar önem taşımayacaktı.

Luther'in çalışmalarına Erasmus'un aşikâr olduğunu söylesek de iki lider arasında uzun süre bir iletişim kurulmadığı bilinmektedir. 1516'daki o mektuptan bahsedilen düşünce ayrılığı dışında bir tartışma daha olmamıştır. Luther'in amaçlarını ilk okuduğunda Erasmus bunlara büyük bir sempati ile yaklaşmıştır. Çevresindekilere de iletmiş olduğu bu durum Luther'in çevresindeki kurmaylar tarafından kesinlikle kullanılması gereken bir durum olarak görüldü.

Özellikle Melanchthon (1497–1560) tarafsız Erasmus'un büyük otoritesinin kazanılması durumuna direniyordu. Bu baskılar Luther'in kişisel olarak ilk defa Erasmus'a başvurmasına neden olacaktır.

28 Mart 1519 tarihinde kaleme aldığı mektubun başlangıç cümleleri "Düşünceleri Erasmus ile dolu olmayan birliğin varlığı düşünülebilir mi? Erasmus'un ışığı ile aydınlanmamış onun egemenliği altına girmemiş birinin varlığı düşünülebilir mi?" tanımlamaları çok özel anlam taşımaz.

"Sizinle kişisel olarak mektuplaşıp sohbet etmesem bile, ruhunuzdan ve kitaplarınızla bizler için yaptığınız her şeyden oldukça etkileniyorum. Bu yüzden sevgili

⁴⁰ McMONICA. a.g.y. s.99

Erasmus, insanların en kibarı, eğer bir sakıncası yoksa en azından size oldukça bağlı olan ve yüreği sizin sevginizle dopdolu olan bu genç kardeşinizi İsa adına kabul edin... ”⁴¹

Günahların para karşılığında affolmasına ilişkin ama aslında “hiçbir değer taşımayan” sözleriyle adının Erasmus’un kulağına gitmiş olduğunu öğrenen Luther aradaki suskunluğa son vermek için bu mektubu yazdığını ifade ettikten sonra mektuba şöyle devam eder.

“En iyi yürekli insan, işte sırf bundan ötürü bilgisizliği nedeniyle, seninle aynı gök kubbenin ve güneşin altında eğilmeye değil, fakat ancak karanlık bir köşede gömülüp kalmaya layık olan bu din kardeşinin varlığını tanı.”Bütün mektup aslında tek bir hedefe odaklıdır, karşıdakinin onayını almayı umut eden bir kişinin satırlarıdır. Luther için o dönem karanlıktır, o dönemin en büyük kurumu olan Kilise’ye karşı cephe almış ve afroz belgesi hazır bir şekilde gönderilmesi beklenen bir kişidir. Böyle bir savaşta tinsel bir desteğini sağlamak Luther’in davası için önemli bir avantaj sağlayacaktır. Tarafsız bir kişi taraf tutan biri için her zaman en iyi bayraktır.

Erasmus’un Louvain’den gönderdiği cevap (Mayıs 1519) retorik maharetle yazılmış bir çalışmadır. Zira Erasmus da Luther ile dostluğunu ilerletme veya mesafe koyma konusunda aynı hislere sahiptir. Mektubunda açık bir evet ya da hayır cevabından sakınır. Luther’e yazdığı mektubun başında din kardeşine teşekkür ederek Luther’in kitaplarının kopardığı fırtınaya değindikten sonra kendisinin eserlerine etkisi üzerine şunları söyler:

“Ortaya çıkardığın çalışmanın benden alınan yardımla yazıldığı ve benim, onların deyimiyle bu yeni akımın köşe taşı olduğum biçimindeki dayanıksız kuşkuları insanların aklından çıkarmak böyle bir anda mümkün değil... İnsanlık edebiyatını, İsa’dan daha fazla değer verdikleri majestelerinin, yeni kraliçe Teolojinin önünde bir engel olarak görüyorlar... ve bu edebiyata karşı koyarken kullandıkları silahlar yaygara, küstahlık, dalavere, yanlış yorumlama ve dokundurmalardır, eğer kendi gözlerimle görmeseydim, teologların böyle mantıksız olduklarını asla inanmazdım! Tüm bunların bulaşıcı bir hastalık olduğunu düşünmemek elde değil... ”⁴²

Mektubun bu bölümüne kadar Luther’in yazılarının kaleme alınmasında kendisinin rolü olduğuna dair söylentilerle dalga geçmekte ve bu şekilde Luther ile arasına bir mesafe koymaktadır. Şu ana kadar mektupta daha çok kendisiyle ilgili konulara değinirken Luther’i kamu nezdinde savunmaktadır, ne olursa olsun muhalifleri onun yazdıklarını

⁴¹ HILLERBRAND. a.g.y

⁴² HILLERBRAND, Hans J. Erasmus and His Age, Selected Letters of Desiderius Erasmus, Newyork, 1970, s.140

okumalıdır. Luther'in kişisel yaşamından bu kadar bahsedilirken açıktan açığa saldırmak yerine onun görüşlerini gerek yazılı gerekse uzmanlarla yapacakları bir tartışmada ele alırlarsa daha kibar olacaktırlar.

Erasmus mektubuna şöyle devam eder:

*“Dünyanın bu bölgesinde teologlar kendi alanlarında pek tanınmamaktadırlar ve bunun bile benim suçum olduğu sanılmaktadır... Bu adamlar yazılı sözlere güvenmezler, onların tek zafer umudu art niyetli dedikodulardır. Aklım net olduğu için bu dedikoduları önemsemiyorum. Sana yönelik tutumları yumuşamış gibi. Kendi sicillerini iyi bildikleri için benim kalemimden korkuyorlar ve emin ol ki, eğer İsa'nın öğretisi ve onun örnek yaşamı tamamen farklı bir yöne işaret etmeseydi, onları hak ettikleri şekilde resim ederdim”.*⁴³

Erasmus mektubun bu kısmında yine teologları ve dedikodu yapanları ağır bir dilde eleştirmektedir. Mektubun sonuç kısmını ise daha ılımlı şekilde bitirirken Luther'i de daha ılımlı olması için uyarır ve mümkün olduğunca bilim tarafındaki insan olarak yansız kalmaya çalışacağını bildirerek mektuba son verir.

Erasmus, Luther'e yazdığı bu mektupta hiçbir yük altına girmek istemediğini hissettirir yine Luther'in beklediği onay mekanizmasını kesin bir şekilde göstermeyecektir. Zaten bir tarafı tutmak, açıkça onaylamak her zaman uyumu tercih eden Erasmus için pek mümkün değildir. Yine de mektubun içindeki bazı düşünceler kalıcı bir önem taşır. Luther'in düşüncelerinin bir münazarayla tartışılması gerekliliği muhaliflerin Luther'in daha güçlü kıldıklarına ait düşünceler önemlidir. Erasmus, hayatının tüm dönemlerinde olduğu gibi ihtiyatlıdır, dikkatlidir. Bu mektuptan sonra Erasmus'un hayatında ya da Reformasyon'da büyük değişiklik olduğuna dair bir alıntı, abartı olacaktır. Erasmus, Luther'e yazdığı bu mektuptan sonra Luther'in adil bir şekilde yargılanmasını güvence altına almaya çalışmak için Branderburg başpiskoposu Albertus'a mektup yazmıştır. Mektupta Luther ile ilgili konulara değinir.

*“Bu noktada Luther'e destek vermenin Hıristiyanlık görevim olduğunu düşünüyorum, eğer masumsa, alçakça bir hizipliğe kurban gitmesinden ötürü üzüntü duyarım, eğer haksız ise ortadan kaldırılmak yerine hakikate kazandırılmasını isterim; çünkü böyle bir tutum kahinin sözünü dinleyerek yanan keteni söndürmeyen ve çürük kamışı kırmayan İsa'nın bize oluşturduğu örneklere daha çok uyar.”*⁴⁴

Diğer tarafta arkadaşları aracılığıyla Luther'i yatıştırmaya çalışmıştır. Arkadaşları aracılığıyla bu denli kışkırtıcı yazmaması için İncil'i bu denli savaşa özüne aykırı olarak

⁴³ HILLERBRAND. a.g.y. s.141

⁴⁴ ERASMUS. Collected Works of Erasmus,translated:Toronto University Press,1987,s.110

öğretmemesi adına uyarılar yapmıştır. “İsterdim ki bir süre Luther bütün çekişmelerden uzak kalsın ve Protestanlık davasını içine başka şey karıştırmadan tertemiz yürütsün. Bu onu daha başarılı kıları.” Diplomat Erasmus, konuşma sanatının kışkırtıcı gücü karşısında düşünce insanının kendine özgü diğer başarısı olan susma sanatını da etkiliyordu. Luther ise bir gerçeğe inanıldığı an bunun söylenmesi gerektiğini düşünen biriydi. Luther şartlarında ona sağladığı durumla kitlelerden ve bazı prenslerden destek alarak yoluna devam edecektir.

Erasmus’a artık gerek duymayan bir Luther vardı. Erasmus, yine de direncine devam etti, kendi içsel dünyasında var olan birliğin elinden gittiğine dair inanç onu bu birliğin gitmemesi adına çabaya yönlendiriyordu. Erasmus, Papa’ya, Prenslere ve hükümdarlara yöneldi. Kör bağınazlık burada karşısına çıktı. Mektuplarında Luther’in dışında daha önce de birilerinin af belgeleriyle ilgili konuştuğunu belirtti. Her yanılığın dinsizlik olarak nitelendirilemez sonuçta, pek çok şeyi kötü niyetli yazmadığı belli hemen Luther’i yakmaya da aforoz etmeye ne kadar gerek vardı. Onu uyarmak ve aydınlatmak çok daha iyi olmaz mıydı? Bu konuyla ilgili olarak Kardinal Compeggio’ya şu dizeleri yazmıştır:

“Doyurucu bir çözüm amaçlanıyorsa, papanın taraflardan inançların, açıkça ortaya koymalarını istemesi en olumlu girişim olur. Böylece yanlış beklemelerin kötüye kullanılmasının önüne geçilir, gerek söz, gerekse yazıdaki sertlik ve yoğunluk ölçüsünü yitirir.”⁴⁵

Uzlaşma yanlısı Erasmus, sürekli olarak bir konsilin toplanmasında bütün bu konular üzerine din adamlarından oluşan kapalı bir çevrede tartışma açılmasının daha yararlı olacağını söyler. Ancak Erasmus’un bu çabası Roma’daki Papa ve çevresindekiler tarafından dikkate alınmaz.

Papa X. Leo, 15 Haziran 1520 tarihinde bir Exsurge Domine⁴⁶ toplantısı düzenleyerek, itaat yemini etmesi için Luther’e 60 gün süre verir. Elektör Friederich bu yeni tutuma karşı doğrularını korumaya devam eden Luther’e destek olur. Bir yandan Papa Luther’in kitaplarına engel olurken, diğer yandan Erasmus Froben’den Luther’in kitaplarını basmasını istedi. Yine de bu esnada İmparator V. Karl Reichstag’ı Worms kentinde toplantıya çağırmıştır. Luther son anda boyun eğmeyi kabul etmeyecek olursa, meclis tarafından yasadışı kılınacaktır. Luther bu durumda ne yapmalıdır? Bu esnada Luther’in yardımına Saksonyalı Friedrich yetişecektir.

⁴⁵ HILLERBRAND, a.g.y. s.159

⁴⁶ Exsurge Domine: Papa X. Leo tarafından 15 Haziran 1520 tarihinde Martin Luther’in görüşlerine tepki olarak yazılmış öğreti.

Luther'in yaşadığı eyaletin prensi Saksonyalı Friedrich'te Reichstag'a davet edilenler arasındaydı. O sıralarda Friedrich, Luther'in koruyucusudur. Kilise'ye içten bağlı olan, en zengin kutsal eşya koleksiyonuna sahip yani Luther'in değersiz olarak niteleyip alaya aldığı bu eşyalara sahip bu kişi, Luther'in Wittenberg Üniversitesi'ni dünya çapında ün kazandırmış olmasıyla övünmektedir. Ancak her şeye rağmen daha Luther'den tam anlamıyla yana olmamıştır. Hem içindeki sesin tam anlamıyla bir karar vermemiş olması hem de kendi güvenliğini düşünmesi yüzünden net bir şekilde tavır koyamazken diplomatça bir tavırla İmparatora karşı kendini güvence altına almaya çalışan Prens de şu an tehlike altındadır. Şayet meclis Luther'i beklendiği gibi yasadışı kılarsa onun yaptığı bir tepki olarak algılanacaktır. Bu tepki algılaması da askeri açıdan güçsüz olan ve Protestanlığı daha tam benimseyememiş olan Prens Friederich'i düşündürmektedir. Bu büyük, ama büyüklüğü ölçüsünde tehlikeli gördüğü Luther'i korumaya devam etmeli midir? Yoksa etmemeli midir?

Bu kararsızlığın yaşandığı bir dönemde çıktığı bir gezi de Erasmus'un da Köln'de olduğunu duymuş ve onu ziyarete gitmiştir. Sekreteri Spalatin aracılığıyla görüşmek üzere onu davet eder. Erasmus, bu daveti geri çevirmez ve Friedrich ile görüşür. Soru basittir. Açık ve net bir şekilde Luther'in davasında haklı olup olmadığını Erasmus'a sorar. Bildiğimiz gibi Erasmus, açık bir evet ve hayır gerektiren sorulardan hoşlanan bir kişilik değildi. Erasmus, her ne kadar bu tür kesin cevapları vermeyi sevmese de bu soruyu cevaplamaya çalışır. Seçici prensin Luther'in görüşlerinde dine aykırı kaçan ya da haksız bir tavır var mıdır? Erasmus, önce şaka yoluyla cevap verir. Luther'in en yanlış davranışının Papa'nın tacına, rahiplerin şişman göbeklerine dil uzatmak olduğunu söylemiştir.

*“Bütün üniversiteler arasından yalnızca ikisi Luther'i mahkûm etti, onlar da Luther'in savlarını çürütemedi. Bu nedenle Luther, açık bir tartışma açılmasını ve yansızlıkları kuşku götürmez yargıçların çağrılmasını istemekle haklı bir istekte bulunmuştur.”*⁴⁷

Erasmus, son olarak bu nazik sorunun bir tutulmuşla dönüşüp yeryüzünü yüzyıllar boyu sürececek bir huzursuzluğa atmadan önce, hoşgörü ve açık bir konsil aracılığıyla çözüme bağlanmasını öğütledi. Tabi bu konuşmadan dolayı Luther'in Erasmus'a minnet duyduğunu ya da teşekkür ettiğini söylemek mümkün değildir. Ertesi gün seçici prens (6 Kasım) Friedrich, Papanın elçisinden Luther'in herkesin önünde dinlenmesini ve bu

⁴⁷ ZWEIG. a.g.y. s.180

yapılmadan önce Luther'in kitaplarının yakılmamasını ister. Alman prenslerin desteği ile Protestanlık ilk kez sesini yükseltmiştir. Erasmus da gizli desteği ile nazik ancak önemi yadsınmayacak şekilde Reformasyon hareketine yardımcı olmuştur.

Worms'ta yapılan toplantı için 12 Nisan 1521'de yola çıkan Luther, 16 Nisan'da bir zafer töreni ile karşılaşır. İmparatorun önüne çıkan Luther ile sürekli fikirlerinden vazgeçmesi gerektiği söylene de Luther, tez ve görüşlerine muhalif herhangi bir objektif ispatın bulunmadığı gerekçesiyle İmparatorun sözlerine karşı çıkar. Ardından Luther, diyeti terk eder. İmparator, Luther'i hemen tutuklatmaz, 21 günlük bir süre verir. Luther, 25 Nisan 1521'de kendisini destekleyen prenslerle Worms'u terk etti. İmparator, Luther hakkında "İmparatorluk Lâneti" yayımlar. Bunun üzerine Elektör prens Bilge Friedrich, 4 Mayıs 1521 günü göstermelik olarak Luther'i tutuklatır ve Wartburg'da hapsedirir. Bu şekilde hem Luther'i resmen tutuklatmış olur hem de Luther'i başkalarından korumuş olur. Peki, Worms diyetinde Erasmus neredeydi? Erasmus, böyle önemli bir günde çalışma odasından çıkmamayı tercih etmiştir. Kötü haberi aldıktan sonra "Orada olsaydım, ölçülü davranışlar yoluyla bu trajedinin önüne geçerdim." diyecektir. Kendisini davasına o an daha çok adayan Luther'di.

Erasmus ise gereken yerde bulunmamakla uzlaşma umudunu ve birlik umudunu bu şekilde yok etmiş ve Reformasyon'un bundan sonraki çehresini değiştirmeyi diğer insanlara bırakmıştı. Worms'ta toplanan Reichstag'dan sonra Luther'in Kilise'den atılması ve İmparatorun yasadışı ilân etmesinden sonra çoğu kişi artık bu işin sona erdiğinin düşünür. Bunlardan biri de Erasmustur; Luther, Reformasyon girişimlerinin sona ermiş olduğunu düşünüyordu. Erasmus'un Kilise'de kalmak koşuluyla sonuna kadar destek olduğu Reformasyon, Luther'in kesin reddiyle kopuş noktasını yaşamıştı. Artık zaman Papacı mısın yoksa Lutherci misin zamanıdır. Avrupa dünyasında bu soru dilden dile sorulmaktadır. Erasmus, Reformcu Almanya tarafından ılımlı Lutherci olarak görülüp kızılırken, Louvain'in tutucu Katolik Fakültesi düşman kesilmiş Luther'in ortaya çıkarıcısı olarak gördüğü Erasmus'a kızmaktadırlar. Erasmus, Almanya'daki bu tutumdan kurtulmak için yine taşınmayı tercih etmiştir. Ne reformcu, ne Katolik, bir şehir istemektedir ve Basel'e taşınması kısa bir süreliğine ona aradığı sükûneti verecek gibi gözükmektedir. 8 yıl kalacağı bu şehir, onun en sakin durağını oluşturur. Basel, onun zamanında hümanistlerin durak noktalarından biri olacaktır. Wittenberg'de, Zürih'te ve bütün üniversitelerde din kavgaları, bütün şiddetiyle devam ederken de bu kenttedir. Colloquialarını o ünlü Latince Diyaloglarını burada yazacaktır.

Basel’de Erasmus, yaşamına devam ederken 1522 yılında Luther, on bir hafta gibi kısa bir süre içerisinde Yeni Ahit’i Yunanca’dan Almanca’ya tercüme eder. 1522 yılında baskıya verir, tercüme edildiği mevsim yüzünden “Eylül İncili” olarak da anılan bu Yeni Ahit tercümesi Alman diyarında önemli yankı uyandırır.⁴⁸ Daha sonra yine büyük yankı uyandıracak Kitab-ı Mukaddes’in Almanca’ya tercümesini yapar. Luther mecburi ikamet yeri Wartburg’dan ayrılıp Wittenberg’e geri döner, 1521’de üç papaz ve Karlstadt⁴⁹ (1486–1541) kilisenin emrettiği kuralı çiğneyerek evlenirler. Aynı yıl Luther’in arkadaşı ve Reformasyon’un yazı açısından önemli bireyi Philip Melanchthon *Temel Teolojik Konular* üzerine eseri ile Luther’in öğretisini bir sistem haline getirilir. Wittenberg’de Kiliseler içindeki ikonalar ve heykeller kırılır.⁵⁰ Reformasyon artık iyice hareketlilik kazanmıştır.

Erasmus ise Jestus Jonas’a önemli bir mektup yazmıştı. Bu mektupta sadece Jonas’a değil, Melanchthon dâhil kendilerini Luther’in davasına adanmış herkese sesleniyordu. Erasmus, tüm kışkırtmalara rağmen İsa’nın felsefesinin Roma’ya yönelik muhalefete kurban edilmemesini rica ediyordu. Jonas ve arkadaşlarına acı çektiren tüm sorunların tamamının farkında olduğunu belirtiyordu. Mektupta, Luther için taşıdığı umutları önce yazıyordu.

“Luther’in adıyla çıkmaya başlayan risalelerin üzerimde bıraktığı ilk etki geçer geçmez bu işin büyük şamatayla ve dünyanın adeta ikiye bölünmesinden korktuğumu söylemeliyim. Bu yüzden Luther’in kendisine ve onun üzerine aldığı ağırlığı alabileceğini düşündüğüm arkadaşlarına uyarı mektupları göndermeye başladım. Bu mektupların ona nasıl bir nasihat verdiğini bilmiyorum, ancak sonuç olarak öyle bir şekilde ele alındı ki yanlış uygulanan bazı çözüm yollarının sorunu iki katına çıkarma tehlikesi ortaya çıkmıştır.”⁵¹

Erasmus’un hayal kırıklığını, kızgınlığını ve Luther ile duyduğu farklılığı bu satırlarda rahatça görülmektedir. Yine mektupta Luther’in ancak teologlar açısından tartışılabilir risalelerin halka açılarak her şeyin bu kadar ortaya dökülmesinin sakıncalarını anlattı. Kendi Reformasyon ekolü içerisinde hizipçilikle karşılaşan Erasmus, şimdi ihtiyat ve birlik ihtiyacını vurguluyordu. Tabii her zaman başvuru kaynağı olan İncil’e de başvurmayı ihmal etmiyordu.

⁴⁸ Micheal Mullett. Martin Luther. London, 2004, s.129

⁴⁹ Andreas Karlstadt: (1486-1541) Alman Hıristiyan teolog.

⁵⁰ MULLETT. A.g.y. s.140-145

⁵¹ ERASMUS. The Correspondence of Erasmus: Letter 1122-1251, translated: Peter G., Toronto University Press, 1988, s.227

“İsa’nın Hakikatlerdeki ruhunda kendinden menkul bir bilgelik zarafet ve ılımlılık vardı. İsa, Yahudilerin duygularına bu şekilde ayak uydurmuştur. Bir parça kalın kafalı olan kalabalıklara bir şey söyler, kendi takipçilerine ise başka bir şey ve bu şekilde bile, göksel felsefeyi onlara adım adım kavratana kadar onlarla uzun süre uğraşmak zorundadır... Augustinus çılgın Donatistlerin⁵² ve delilerden daha beter olan Monikenlerin düşüncelerini çürütürken, kızgınlığı olayın gerektirdiğinden çok daha azdır ve her tarafta onların sevgi gösterileriyle karşılaşmıştır, sanki Augustinus onları ortadan kaldırmak yerine onların kurtuluşu için yanıp tutuşuyormuş gibi. İşte dünyayı fetheden ve İsa’nın boyunduruğu altına sokan bu zarif öğretmenlik, Tanrı’nın sözünü iyi kullanan bu ihtiyattı.”⁵³

Mektubun sonuna doğru Luther ve takipçilerinden muhaliflerine karşı sergileyecekleri tutumun ölçülü ve saygılı olması gerektiğini söylerken Luther’in çalışmalarına çok haşır neşir olmadığını ama en azından Luther’in çalışma biçimini ve yöntemini benimsemediğini söylüyordu. Muhalifleri için sövgü dolu sözleri kullanmasının ve sert tutumunun ona karşı yapılanlardan da çok farklı olmayacağını belirterek düşüncelerine son veriyordu.

1522 yılında Papalıkta değişiklik oldu. Erasmus’un dostu ve onun ekolünden olan Utrecht’li Adrian (1459–1523) Papa seçilmişti.

Yeni Papa Louvain Üniversitesi’ndeki yetkililerden Luther’in kitaplarını yakmalarını ve onun düşüncelerinden vazgeçmeye zorlamışlardı. Louvain’deki teologlar Erasmus’un yazmalarından seçmeler yaparak bu alıntılar çerçevesinde anlatılanların dinî yeminler, hoşgörü, günah çıkarma ve oruç tutma bakımından İncil’in otoritesi üzerinden bazı şüpheler uyandırdığını iddia etmişlerdir. Eleştirmenlerin sayısı giderek artıyordu. Papa Adrian, bu noktada Erasmus’u rahatlatacak bir mektup gönderirken Luther’e karşı duruşunu sağlamlaştıracak bir kişilik olduğunu söylerken insanların kıskanç yapılarından bahsetmiştir. Papa Adrian yine Erasmus’u Roma’ya davet etmişti. Erasmus’un muazzam entelektüel gücü, güçlü hafızası ile Alman diyarında yayılan kötülüğe set vurulabileceği belirtiliyordu. Eylül 1523’e gelindiğinde Erasmus, hala Papa’nın bu çağrısına net bir cevap vermemişti. Zaten bu net cevap vermemeler, Erasmus’un tüm hayatı boyunca ona dert olmaya devam edecekti. Cevap bekleyen sadece Papa değildi tabii ki. Melancthon, Zwingli, Dürer hepsi Erasmus’tan bir cümle beklemekteydiler. Hem Protestanlar hem Katolikler, Erasmus’u yanlarında görmek istemekteydiler. Erasmus, ne Protestanlar ne de

⁵² Donatistler: Adını Donatus Magnus piskoposundan almış Berberi Hıristiyanlar.

⁵³ ERASMUS. a.g.y. s.236

Papa'nın, ikisinin de aslında tarafını tutmamaktadır, ama kimseye de doğrudan ben sizin tarafınızı tutmuyorum diyememektedir. Bir reform istiyordu ama böylesi değil. Protestanlar, barış yanlısı Hz. İsa figürünü doğrudan yok ediyorlar diyecekse de, Erasmus cevaplarını onlara iletmekte sorun yaşayacaktır.⁵⁴

1523 yılına gelindiğinde Erasmus'un hala Kilise'ye karşı net cevabı yokken arkadaşı ve öğrencisi olan Papa Adrian ölmüştür. Erasmus, bu arada Luther'e yine doğrudan meydan okumayan bir tarzda, bir eser üzerine çalışmaya başlamıştı. Bu eserinde biri Lutherci, diğeri Luther'e muhalif ve bir hakem çerçevesindeki barışçıl ilişkiyi anlatmaya karar vermişti. Bu kitapta Luther'in doktrinleri, Reformasyon konularına Luther'in tarzıyla yaklaşıp yaklaşılmayacağı ve bu ihtilafın bir daha çıkmayacak şekilde nasıl halledilebileceğini anlatmayı düşünüyordu. Bu çalışma hiçbir zaman tamamlanamadı. Erasmus'un yakınındakiler bile bu çalışma için teşvikte bulunmadı. Bu çalışmayı kimse anlamadı. Paris teologları, İspanyol teologları ile Louvain teologları tepkilerini artırmıştı.

Protestanlıkta Melancthon ve Zwingli, Basel ve Wittenberg arasındaki çekişmeyi bitirmeye çalışıyorlardı. İşte bu esnada Luther, hiç beklenmedik bir şey yaparak, Erasmus'a yazar. Bu mektupta Luther, 1519 yılında yazdığı maktuba göre çok daha katıdır. Çoğu mücadeleden sonra Erasmus, onun için nedir ki? Luther açıklık istiyordu. Mektubun başında şunları söyler:

“Sevgili Erasmus! Bugüne kadar ses çıkarmadan oturdum; benden daha büyük, daha yaşlı biri olarak suskunluğa önce sizin son vermiş olmanızı beklememe rağmen, size olan sevgimden ötürü ilk adımı atmaya karar verdim. Hemen belirteyim ki davranışımız Papadan yana olanlara hoş görünsün diye bize yabancı kalışınıza bir itirazım yok. Tanrı'nın size, bu canavara karşı yürütülen savaşı, onaylamaya ve bizim yanımızda yer almaya yeterli direnci, yürekliliği ve anlayışı henüz vermemiş olduğunu gördüğümüzden, sizden gücünüzün üzerinde olanı istemeyeceğiz. Ama ben, yeteneklerinizden yararlanarak işimize karışmamız olmanızı yeğlerdim; bulunduğunuz yerden ve insanları inandırabilme sanatından ötürü pek çok şey elde edebilecek durumda olmanıza karşın, yüreğiniz bizim için atmadığına göre, size sunulan yeteneklerle yalnızca Tanrıya hizmet etmeniz daha iyi olurdu.”⁵⁵

Mektupta Luther'in iyice sertleştiğini görüyoruz. Erasmus'u öven sözlerin arkasında alaycılığını görmek mümkündür. Onun özelliklerini doğru yolda kullanamamanın sonuçlarına gem vururken, mademki tam taraf olamıyorsunuz kendi

⁵⁴ ZWEIG. a.g.y. s.286

⁵⁵ SMITH. a.g.y. s.204

işinize bakın der. Mektubun devamında artık Reformasyon'un Erasmus'un elinden çıktığını, hedefine çoktandır ulaştığını anlatır. Luther, sert ve emir verircesine Erasmus'un iğneleyici, dolaylı konuşmalarını kesmesini talep eder, siz artık bir izleyicisiniz diyerek yazılarıyla saldırıya geçmesinden vazgeçmesini iletir. “ Bir kez birbirimizi ısırmamış olmamız yeterlidir, şimdi birbirimizi parçalayıp yıpratmamaya dikkat etmeliyiz.” cüretkâr mektunu bu sözlerle sona erdirir.⁵⁶

Erasmus, ikinci darbeyi de bu şekilde alır. Erasmus, bütün barışçılığına rağmen bu tür durumlarla karşılaşmak onu hayal kırıklığına uğrattı. Çoğu insandan çok daha fazla İncil üzerine çalışmalar yapmama rağmen karışıklıklar dışında bir şey görmedim. Luther'e karşı çıkmakla belki de Hıristiyanlığa daha iyi hizmet edilecektir diye düşünmeye başlar. Luther'in tepkisi sallantıda olan Erasmus'un iradesini harekete geçirir. Erasmus, hem kendi sınırlarını biliyordu hem de rakibinin düşüncelerinde temel zayıflıklarını çok iyi kavramıştı. Öfkeli ve düşüncesizce ters tepkilerle Protestanlık öğretisine saldırmak yerine eksik olanı saptadı ve bunun üzerine gitmeyi tercih etti. Erasmus, o sıralar *Discourse on Free Will* (Özgür İrade Üzerine Söylev) adlı eserin taslağı üzerine çalışmaya başlamıştır.

Çalışmanın ana sorunu, teolojinin önemli konularından biri olan insan iradesinin özgürlüğü üzerine sorunuydu. Luther'in Augustinusçu olduğunu biliyoruz. Augustinus'a göre, yazgı daha önceden saptanmıştır öğretisinde, insan her zaman Tanrı'nın tutsağı olarak kalırdı. İnsan iradesinin en küçük parçasında bile özgürlük söz konusu olamazdı. İnsanın yapacakları, ancak Tanrı tarafından bilinirdi. Bir insanın doğru yola girebilmesi insanın elinden değil Tanrının elinden gerçekleşebilirdi. İnsanoğlu yazgısı açısından tümüyle kalıtımın ve çevrenin etkisindedir. Tanrının isteği o yönde olmadığı sürece bireyin iradesi hiçbir güce sahip değildir.⁵⁷

Hümanist Erasmus'un Augustinus'un bu fikrine katılması söz konusu olamazdı. Bireyin tek başına olmasa da toplumun doğru eğitilmesiyle daha iyiye ulaşılabileceğine dair inancı sonsuzdu. Erasmus, bu konuya da araştırmada salt bir redde gitmez. Kutsal Kitap'ta bu düşünceler anlaşılması zor bir biçimde anlatılmıştır. Luther'in koşulsuz reddini sakıncalı görmektedir. Düşünce tamamen yanlıştır demek kanıtlanması mümkün olmayan teolojide sorunludur. Ama Erasmus, bu yazıda insanoğlunun elinde hiçbir şekilde irade söz konusu değilse iyilik yapmanın iyi işlere yürümenin ne anlamı olabilir ki? Diyerek insanoğlunun hiç olmazsa özgür irade yanılmasıyla yaşamamasını önerir, en azından o zaman insanoğlu çaresizliğe bırakılmışlık duygusuna kapılmayacak, Tanrı'yı da acımasız

⁵⁶ SMITH. a.g.y. s.206

⁵⁷ Martin Brecht. Martin Luther Shaping and Defining the Reformation, Fortress Press, 1994, s.220-224

ve hak tanımaz görmeyecektir. “Ben de özgür iradeye küçük de olsa bir yer tanıyan ama olayların çoğunluğunu Tanrı’nın belirlediğine inananların düşüncelerine katılıyorum.”⁵⁸

Kavgada dahi gerginliği artırmaktan kaçınan Erasmus, son kez Luther’i uyarır. Eğer yeryüzünü kargaşaya sürüklemek istemiyorsa bu davranışından kaçınmalıdır. Luther, biraz yumuşarsa Erasmus adım atmaya hazırdır. Luther ise din ve inanç sorunlarında sonunda ölüm dahi olsa fikrinden vazgeçmez.

Luther, Erasmus’a hemen karşılık veremedi. Erasmus bu söylevin cevabı için 1525 tarihini bekleyecektir. Luther, ilk yazıyı okuduğunda fırlatıp atmayı düşündüm diyecek kadar sinirlenmiştir. Luther, bu yazı çıktığı zaman birçok karışıklıkla uğraşıyordu. Köylü savaşlarının başlaması, ona sorunlar çıkarıyordu. Erasmus’a yönelttiği eleştiriye benzeyen bir durumla karşı karşıyaydı. Bir anda iki cepheyle karşı karşıyaydı. İlimliler ve atılganlar, her ikisi de Luther’den kendi yanlarında olmalarını bekliyorlardı. Köylü savaşlarında Luther, vaazlarında söz konusu ayaklanmaların bu kadar şiddetli olmasına karşı çıkıyordu. Hatta bir süre sonra ayaklanmanın kendisine karşı çıkacaktır. Alman köylülerinin kendilerinin ayaklanarak İncil’e karşı çıktıklarını ve günah işlediklerini kendilerinin belirtmektedir.

“Prenslerin safında ölen, kutsal bir din savaşçısı olarak cennete gidecek, ötekilerin safında ölenlerin ruhları ise şeytanın olacaktır. Bu gibileri herkes boğmalı, hançerlemeli, açıkça meydan okuyarak ya da tuzağa düşerek öldürmeli, bu arada asiden daha zehirli, zararlı ve şeytani bir varlık olmayacağı düşünülmelidir.”⁵⁹

Köylü savaşları olduğu bu esnada Erasmus’un ılımlılığı Luther’i olduğundan daha çok sinirlendiriyordu. Erasmus’un özgür irade üzerine yazdıklarının karşılığında De servo Orbitrio⁶⁰ iradenin tutsaklığı üzerine bir çalışma yapar bu çalışma öncesi Erasmus’un mektubuna şöyle karşılık verir:

“Seni kimseyi saymadığım kadar sayıyor, sana kimseye vermediğim kadar önem veriyorum... Her yerde her zaman bana kibar davrandın.” Bu girişten sonra Erasmus’un kendi davasının özünü kavrayan tek kişi olarak gördüğünü söyler. Bundan sonra Luther, kendine özgü anlatma gücüyle yazmaya başlar.

“Erasmus’un her yerde yumurtaların üstünde yürürsün, ama hiçbirini kırmak istemezsin. Erasmus bir yandan hiçbir konuda sav ileri sürmek istemiyor, öte yandan hakkımızda böylesine kesin bir yargıya varıyor, buna yağmurdan kaçarken doluya

⁵⁸ ERASMUS. a.g.y. s.245

⁵⁹ Arthur Cushman McGIFFERT. Martin Luther, The Man and His Work, Kissenger Publishing, 2003, s.256

⁶⁰ De servo Orbitrio: İradenin tutsaklığı.

tutulmak denir.”⁶¹ Luther’e göre Erasmus, “barış ve huzuru inançtan üstün tutmaktadır.” Asıl sorun budur. Erasmus’un mektubunda aklın sesine kulak vererek dikkatli okunması için uyarması ve İncil’in tam bir yorum yapma durumuna düşemeyeceğine dair sözlerinin karşılığında “kesinlikten yoksun bir Hıristiyanlık öğretisi düşünülemez. Bir Hıristiyan öğretisinden ve davasından emin olmalıdır. Değilse böylesine Hıristiyan denilemez.”⁶² Luther, görüşünde inatçıdır. İnsanoğlu ancak Tanrıyı içinde yaşıyorsa iyidir, şeytanın yönetimi altında ise kötüdür. İsa’nın niteliği hakkında düşünceleri onların ayırım noktasını oluşturur. Erasmus’a göre İsa, barışsever ve hoşgörülüdür, Luther’e göre ise İsa insanlardan barış istemeye değil kılıcı kullanmalarını istemek için gelmiştir. Erasmus’un birleşme çağrısına şiddetle cevap verir. “Yakınmayı ve bağırılmayı bir kenara bırak. Bu ateşi artık hiçbir ilaç düşüremez. Bu savaş, ulu Tanrı’nın savaşdır, o açtı ve kelamının bütün düşmanları yok olana kadar son vermeyecektir.” Erasmus’a kendi işine dönmesini ve bu din savaşına müdahale etmemesini kesin bir dille ister. “Tanrı senin bizim davamıza hizmet edecek kadar güçlü olmanı istemedi ve bu gücü sana vermedi.” Luther kendisinin ise Tanrı tarafından görevlendirildiğine emindir. “Benim ne ve kim olduğumu Tanrı bilmektedir, Tanrı her şeyi bu arada bu davanın benim değil fakat kendisinin iradesiyle başlatıldığını ve şimdiye dek sürdüğünü bilmektedir.

Özgür iradenin tartışılması mektuplardan öte tezler aracılığıyla yapılmıştır. Erasmus’un 1524 yılındaki özgür irade tezlerine karşılık Luther’in iradenin karşılığı adlı tezleri ile Erasmus’a cevap verir. Bu tartışma Hümanizm ile Almanya’daki Reformasyon bağlantısının sona ermesi anlamına gelir. Su ile ateş birbirleriyle ne kadar uyuşabilirse Erasmus anlayışı ile Luther anlayışı da kesin ayırımına varmıştır. Gordon Rupp adlı Protestan tarihçisi Erasmus ve Luther arasında yaptığı kesin ayırımı şu sözlerle ifade eder:

“Luther’in söylediği pek çok şey ve bunları söylerken seçtiği yöntemlerin önemli bir kısmı modern Protestan düşüncüyü uçurumun kenarına götürecektir. Oysa Erasmus, alışılabilir zerafeti, nezaketi ve berraklığıyla oldukça çekici bir mevzi sunuyordu. Erasmus daha maharetli bir tartışmacıydı, Luther ise daha yetenekli bir teolog.”⁶³

Luther’in öfkesini biraz dindikten sonra Melanchthon ve arkadaşları, Erasmus gibi yaşlı ve değerli birine bu kadar hakaretle yaklaşılmasının iyi olmayacağını iletmiş olmalıdır. Biraz önceki mektubundan bir yıl sonra çok daha yumuşak ifadelerle Erasmus’a

⁶¹ SMITH. a.g.y. s.204

⁶² SMITH. a.g.y. s.205

⁶³ McCONICA. a.g.y. s.97

mektup yazar. Bunca sert davranışından dolayı özür diler. Ancak bu sefer onu reddeden Erasmus olur.

“Bunca hakaret yedikten sonra, şakalar ve iyi davranışlarla yatıştırılabilecek kadar çocuk ruhlu değilim... Ben Tanrı tanımazmışım, inanç sorunlarında kuşkucuymuşum, Tanrı’ya karşı gelmişim ve daha bir sürü şey, bütün bu yalanlar ne ise yaradı... İkimizin arasında olup bitenler önemli değil, ben bütün dürüst kişilerin de yapacakları gibi senin cüretkâr, utanmaz ve kışkırtıcı tutum yüzünden bütün dünyayı uçuruma sürüklemene öfkeleniyorum... ve senin iraden yüzünden bu fırtınanın uğrunda bunca yazışma sürecine gelemeyişine kızıyorum... Aramızdaki tartışma özel bir sorundur, ben genel ve düzeltilmesi olanaksız kargaşadan dolayı acı duyuyorum... O çok hoşuna giden ruhundan başka bir ruha sahip olmanı isterdim, sen de kendince benim için istediğim dileklerde bulunabilirsin; yalnız seninki gibi bir ruha sahip olmam hariç olmak üzere yapabilirsin...”⁶⁴

Luther’e karşı hiç kimseye olmadığı kadar sert girişen Erasmus, Kilise’nin Hıristiyanları evrensel bir birliktelikten parçalara ayırdığına inandığı bu kişiyi elininin tersiyle itmiştir. Bundan sonra artık Reformasyon’un etkilerinden ve kargaşalıklarından kaçmak mümkün değildir. Erasmus’un yaşadığı yer olan Basel’de Reformasyon’un etkilerine açık hale gelmiştir. Louvain kenti aşırı Katolik yanlısı olduğu için oradan ayrılan Erasmus, Basel’den de kent Protestan yanlısı olduğu için ayrılmak zorunda kalacaktır.

Erasmus’un reform süreciyle ve Luther ile ilişkisi, özellikle Luther’in öncülü olduğu görüşü çerçevesinde şekillenmektedir. Erasmus’un reform anlayışında hümanist ve Hıristiyan öğretinin birleşmesi önemli yer tutmaktadır. Bu durum onun hümanizmi sadece edebi veya sanatsal yönden değil, yani diğer hümanistler gibi hayata bakışın bir yönü olarak değil, hayatın ta kendisi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Keza Erasmus için yalnız entelektüel bir uyanış yeterli değildir, aynı zamanda tinsel bir uyanış da gereklidir. Nitekim klasiklere dinin kaynakları arasında yer vermesi de din ve kültür birleşimi arayışının sonucudur.

Ayrıca Kilise Babaları üzerine yaptığı çalışmalarda da kriteri, din adamı yanında düşünür olmaları olmuştur. Kilise Babalarından düşünür ve hümanist kimliği en çok ön plana çıkan Aziz Jerome bu özelliği dolayısıyla Erasmus’un öncelikli tercihi olmuş ve ilk olarak onun eserlerini, mektuplarını yayıncı Amerbach kardeşlerle beraber yayınlamıştır.

Erasmus din anlayışını yansıtan görüşlerini temel olarak iki eserinde, *Enchiridion* ve *Paraclesis*, ortaya koymuştur. Aralıklarla yazılan bu iki metin, birbirini kapsayıcı ve

⁶⁴ ZWEIG, a.g.y. s. 306

tamamlayıcı niteliktedir. Bunlara göre din anlayışını kısaca özetleyecek olursak, Erasmus için din bir doktrinden ve uyulması gereken kurallardan çok bir yaşama biçimidir. Hıristiyanlık da bir doktrin değil, “yüksek ve insancı ahlaklılığı”⁶⁵ belirten bir kavramdır. Hıristiyan yaşamında önemli olan, İsa’nın ve havarilerinin erdemlerinin benimsenmesidir. Bu da kurallara ve maddi şeylere değil İsa’nın felsefesine dayanan bir dindarlıktır ve bu dindarlığa ulaşmak için zamanın uygulamaları terk edilip, dinin ilk kaynaklardaki saflık ve yalınlığa dönülmelidir. Bu süreçte dinsel kaynaklar kadar, erdem ve ahlakı içeren din dışı kaynaklar da kullanılmalıdır. Nitekim Erasmus’a göre dini içinde bulunduğu durumdan kurtaracak reformun amacı, Hıristiyanlık ile klasiklerin sentezine ulaşmak, klasik dünyanın Hıristiyan modele göre yoğunlaşması ve Hıristiyanlaşmış klasik dünya öğretisinin benimsendiği yaşam şeklinin oluşturulmasıdır. Erasmus’un zamanın din anlayışına ve ruhbanına yönelttiği eleştirilerin çerçevesini de işte bu anlayış oluşturmaktadır.

Erasmus’un dönemin din anlayışına ve ruhban sınıfına yönelttiği eleştiriler genel olarak şekilciliğe düşülüp gerçek Hıristiyanlık’tan uzaklaşıldığı kanaatinden kaynaklanmıştır. Dönemin geçerli düşünce akımı olan skolastisizme felsefi açıdan karşı çıkmamıştır ki, bu onun teolog veya filozoftan ziyade filolog ve ahlakçı olmasından kaynaklanır. Skolastisizmi ahlaki sebeplerle ve retorik ve klasik bilgiden yoksunluğu dolayısıyla eleştirmiştir.⁶⁶ Ahlaki yönden, teolojinin spekülasyonlara, dinsel gizlere dönüştürülmesiyle dinin insanlardan uzaklaştırılmasına ve dindarlığın tamamen maddi bir tapınmaya indirgenmesi sebebiyle karşı çıkar. Klasik bilgi eksikliği açısından ise, temel eleştiri belâgat eksikliğinden kaynaklanır.

Skolastik eserleri kaba, yavan ve safsatalarla dolu bulmaktadır ki, hümanist öğreti içinde bu tepki genel bir yaklaşımdı.

Erasmus’un siyasi görüşleri kapsamında, laik bir siyasi yapının temeli olan kilise-devlet ya da ruhani-dünyevi alan ayrımı üzerindeki görüşlerine değinelim. Bu kapsamda Erasmus, özellikle papaları, piskoposları prensler gibi davranıp Papalığı da krallık haline getirdikleri için eleştirmektedir. Ona göre din maddi olandan çok ruhani olandır ve Hıristiyan dininin saflığı içinde, prenslerin işi olan dünyeviliğin hiçbir yeri yoktur.⁶⁷ Din adamları da bu ruhaniliğe uygun yaşamalıdır. Bu sözlerle din adamlarını dünyevi alanın dışına itmekle beraber, Erasmus İsa merkezli hayat düzeninde din adamlarına, olması gereken fonksiyonları açısından prenslerin ve kralların üstünde yer verir. Buna göre ruhbanın işi İsa’yı takip etmek ve çevrelerindeki insanlara bu doğrultuda olabildiğince yol

⁶⁵ ZWEIG. a.g.y. s.71

⁶⁶ Eugene F.Rice. Erasmus and The Religious Tradition, s.177

⁶⁷ ERASMUS. A Handbook of a Christian Soldier, s.15

göstererek onları iyiye yönlendirmektir. Bununla beraber hiç kimse ruhbana bağımlı değildir, herkesin üst olarak tek bağımlı olduğu Mesih'tir. Nitekim, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Erasmus'a göre iyi bir Prens asla Hıristiyan olduğunu unutmamalıdır. Dolayısıyla Erasmus, dini değil, sadece din adamlarını siyasi alandan çeker. Din siyasi alanda etkin olmakla beraber bu etkinlik siyasi hayatın erdemlerinin ve belirlenmesi yönündedir. Dinin siyasetin meşruiyet aracı, temeli olması yönünde bir etkisi yoktur.

Özetle şunu söyleyebiliriz ki Erasmus'un dine, topluma ve siyasete ilişkin görüşlerinin merkezinde Hıristiyanlık vardır ve dolayısıyla bu alanlar birbirinden ayrılmamaktadır. Fakat Erasmus'un din anlayışı dogmalara dayanmadığından Hıristiyanlık bir dinden çok kültürdür. Onun için her açıdan tek bir hedef vardır: Beraber uyum içinde erdemli bir şekilde yaşamak. Dinin de siyasetin de özünde bu vardır ve Hıristiyanlık ve antik dönem eserlerine dayanarak yapılacak bir reform ile bu ideal yaşam mümkün kılınabilecektir.

Reformun gelişim süreci ekseninde Luther'in görüşlerini değerlendirdiğimizde endülüjans tartışması şeklinde başlayan reformun dinsel olduğu kadar, sosyal ve siyasi olarak da bir başkaldırı hareketine dönüştü. Olayların sosyal ve siyasi bir boyut kazanmasıyla Luther, başlangıçtaki özgürlükçü ve eşitlikçi söyleminden uzaklaşarak düzen yanlısı ve prenslerin destekçisi bir tavır takınmıştır. Buna bağlı olarak reform hareketi sonucunda sosyal ve siyasi alanın dinden bağımsızlaşması gibi bir düzen ortaya çıkmamıştır. Bilakis Luther'in dini ve siyasi görüşlerine bağlı olarak, din yaşamının her alanını belirleyen unsur olmaya devam etmiş ve aile-devlet-kilise şeklinde örgütlü ve otoriter bir toplum düzeni ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dinsel hoşgörü ve seküler siyasi yapıların oluşumunu Reforma atfetmek hata olur. Bu anlayışların gelişimi reformdan çok, kapitalizmin gelişmesi ile mümkün olacaktır. Henry Komen'in dediği gibi ekonomik gelişmelerle oluşan dinsel hoşgörünün ve seküler siyasi yapıların, otoriter ve dinsel kaynaklı siyasi görüşleri ve tek bir din anlayışına izin veren dini anlayışları sebebiyle, reformculara rağmen geliştiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bu görüşler aynı zamanda Luther'i Erasmus'tan ve hümanist düşünceden ayıran hususları oluşturacaktır. Gene de Luther ile Erasmus arasındaki dini ve politik anlayış arasındaki farklılıkları belli maddeler halinde özetlemek, bu farklılıkları daha net görebilmek açısından yararlı olabilir.

Dine bakış açıları: Erasmus ve Luther arasındaki temel farklılık birinin düşünür, diğerkinin teolog olmasına bağlı olarak (resmi statüde ikisinin de teolog olduğu hatırlanırsa bu farklılık daha büyük bir önem taşır) dine bakış açılarındadır. Erasmus Hıristiyanlık ideallerini, temel inanç ve ilkelerini benimsese de, din onun için bir doktrinden çok,

yaşama ahlaki yön veren ve uyum içinde yaşanmasını sağlayan öğretidir. Dolayısıyla din yaşam içindir diyebiliriz. Luther'e göre ise din, bir doktrinler bütünüdür, insanı ebedi kurtuluşa götürecektir amacı verir ve bunun için yaşam dinin üstüne kurulmalıdır, yani insan iman için yaşmalıdır. Dolayısıyla sınırlar bellidir. Erasmus dini, ahlaki olarak iyi bir yaşam ve uyum kaynağı olarak gördüğünden herhangi bir çatışma sırasında bu iyi ve uyumlu yaşamın devamı için ödün verilmesini kabul eder. Luther'de ise yaşamda esas olan dini kurallara göre yaşamak olduğundan bunların doğru bir şekilde yerine getirilmesi uyumun da, iyi yaşamın da üstündedir. Bu sebeple;

Erasmus'un toplumun uyum içindeki birliği hedefi, Luther'e anlamsız gelmektedir. Dinin temel kaynak olması iki reformcu arasındaki siyasi görüş ayrılıklarının da sebebidir. Erasmus'un siyasi görüşlerinde dinin yeri Prens Hıristiyan olması ölçüsündedir. Siyasi otoriteyi dine değil, halka dayandırır ve siyasi yönetim şekli olarak yöneticinin, yönetilenler tarafından seçildiği ve yine yönetilenler tarafından geri alınabileceği demokrasiyi benimser.

Luther'e göre ise bütün yönetimler Tanrıdandır ve dolayısıyla yönetimin kaynağı ilahidir. Yöneticiyi Tanrı atadığından herkes iyi de olsa kötü de olsa yöneticiye itaat etmelidir ve yöneticiyi görevinden alabilecek tek otorite de Tanrıdır. Yaşamı her yönüyle dine ve Tanrıya dayandırmasıyla Luther, otoriter aile yapısına ve siyasi sisteme dayanan bir düzen benimsemiştir. Bu durum dinsel hoşgörü konusunda da ortaya çıkar. Tek bir doğrunun olduğu inancıyla Luther, Protestanlık dışındaki bütün inançları yanlış kabul etmiş ve hepsinin zorla da olsa dönüştürülmesini istemiştir. Erasmus bu konuda açık olarak bir şey söylememekle beraber, Yahudilere ve Türklere ilişkin sözlerinden diğer dinler konusunda olumlu düşünmediğini çıkarabiliriz. Ama Erasmus aynı zamanda zorla ve savaşlarla din değiştirilmesine de karşı çıkmıştır. Ayrıca Protestanlar ve Katolikler çatışmasında her iki grubun da diğerinin ibadetini yapmaya zorlanmaması, uzlaşma sağlanıncaya kadar herkesin kendi inancına göre yaşamasına izin verilmesi yönündeki görüşleriyle de Luther'den ayrılmıştır.

Luther'in dinsel hoşgörü konusunda oldukça uç sınırlara varan olumsuz görüşlerinde reform hareketinin başarıya ulaşması amacı ve dolayısıyla prenslerle iyi ilişkiler içinde olma arayışının etkili olduğunu söylemiştik. Erasmus'un dinsel hoşgörü anlayışında ve siyasi görüşlerinde dönemine göre daha ilerici fikirler ileri sürmesinde , onun aktif bir eylem adamı değil, düşünür olması da etkili olmuş olabilir. Erasmus'un toplumun huzurlu birliğinin sağlanması ve iyi ve erdemli bir yaşam sürdürülmesi dışında bir amacı yoktur ve o da bunun için gerekenleri dile getirmiştir. Bu noktadan hareketle

Erasmus ılımlı ve uzlaşmacı bir tavır benimserken, Luther katı ve kendi doğruları için her çatışmayı göze alan bir üslup içinde olmuştur. Dine bakış açıları iki reformcu arasındaki temel farklılıktır ve diğer ayrışma noktaları bu bakış açısının türevleri niteliğindedir. Bunlar reform idealleri ve skolastik teolojiye bakış açısı, dinin, yaşamın kaynakları ve dolayısıyla klasik eserlerin önemi ve insana bakış açısıdır.

Reform idealleri ve skolastik teolojiye eleştirileri: Reform idealleri açısından Erasmus'un hareket noktası Hıristiyan hümanizmi iken, Luther için ilk dönem Hıristiyanlık'tır. Erasmus kültür ve dinin birliği çerçevesinde yapılacak reformla hem klasik kültürün hem de ilk dönem Hıristiyanlığın sentezinin doğmasını istemektedir. Skolastik öğretiye yönelttiği eleştiriler de bu kapsam içindedir. Skolastisizmi klasik eserlerin etkisinden yoksun, anlaşılabilirlikten uzak ve dogmalar içinde hareket etmesi sebebiyle eleştirir. Ama bu eleştiri öğretinin tamamen reddi yönünde değil aşırılıklarından arınması amaçlıdır. Erasmus'un reformla öğretiyi değiştirmek gibi bir amacı yoktur ve ona göre reforme edilmesi gereken şey, yaşam şeklidir. Yani öğretiye, ideal modellere uygun yaşam şekline dönülmelidir. Bu kapsamda temel olarak manastır örneğini verebiliriz. Erasmus manastırların oldukları şekliyle herhangi bir üstün dindarlık örneği olmadıklarını ama iddia edilen yaşam şekline dönülürse bundan kimsenin şüphe edemeyeceğini söylerken manastırların varlığına değil, içinde buldukları duruma karşı çıkmaktadır. Aynı durum Papalar, kardinaler ve piskoposlar için getirdiği eleştiriler için de geçerlidir. Hicvin doruğundaki kitabı *Deliliğe Övgü* bütün ruhban sınıfına zamanın en ağır eleştirilerini getirmekle beraber onları makamlarının gerektirdiği şekilde yaşamaya çağırır, makamlarından etmez. Luther için ise sadece dinin ilk dönemdeki halinin yeniden yaşama geçirilmesi esastır ve o zamanda olmayan hiçbir şeyin bugünde yeri yoktur. İsa'nın zamanından ve Kutsal Kitaptan farklı şeyler ileri sürdüğü için skolastik öğreti yanlıştır. Papanın, kardinalerin, manastırların dinde yeri olmadığı düşüncesiyle de, bunların din içindeki yerlerine son verir.

Dinin kaynakları: Din ahlaki bir kod, bir yaşam tarzı olunca kaynakları da bu amaca hizmet edecek herhangi bir kaynak olabilmektedir. Nitekim, Erasmus temel kaynak olarak Kutsal Kitabı kabul etmekle beraber, kilise babalarının eserlerine ve antik dönem eserlerine de yer vermiştir. Kilise babalarının eserleri Kutsal Kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlarken klasik eserler de iyi ahlak örneği sunarlar. Antik Yunan dönemine ait eserlerde İsa'nın öğretisinin benzeri birçok eser bulunduğunu ve bunlardan sadece üslupları

dolayısıyla değil, içerikleri dolayısıyla da yararlanılması gerektiğini belirtmiştir. Luther'e göre ise Kutsal Kitap temel kaynak değil, tek kaynaktır. Kutsal Kitap açık ve şeffaf olduğundan yorumlanmaya ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla bir eseri din açısından önemli ve değerli kılan Kutsal Kitaba uygunluğudur. Kilise babalarının yazdıklarından da Kutsal Kitapla çelişmeyen şeyler içerenlerinki doğrudur. Bu yaklaşım sonucu Erasmus için kilise babalarından, klasik eserlerle dini uyumlaştıran Jerome ve Origen⁶⁸ ön plana çıkarken, Luther için Kutsal Kitaba bağlılığı savunan Augustinus önemlidir. Luther de klasik eserlerin önemli olduklarını ve eğitim sürecinde onlara da yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ama bunların öğretilmesindeki amaç onların içeriklerini öğrenmek ya da tartışmak değil, onların üslupları içindir; bu eserlerden sadece retorik öğrenmek için yararlanılmalıdır. Erasmus için retorik, yazılı ve sözlü, dinsel ve dindışı düşüncelerin ifadesi için önemliken Luther için daha çok etkili vaazlar için önemlidir.

İnsana bakış açısı: İnsana bakış açısı, aynı zamanda reform yöntemini de içeren bir unsur olduğundan önemlidir.

Erasmus için insan hata da yapsa, günaha da girse aklıyla iyiyi ve kötüyü kavrayabildiğinden sonuçta doğruyu bulabilecek bir varlıktır. İnsan özünde kötü değildir ve kötü durumda olanlar da eğitimle iyi olabilirler ve bu sebeple eğitim çok önemlidir. İnsan kendine İsa'nın yaşamını örnek alarak nasıl iyi olunabileceğini ve kurtuluşa erişilebileceğini görebilir.

Luther'e göre ise insan, ne yapsa bedenine yenilerek hataya, günaha düşer ve dolayısıyla iyi olması söz konusu değildir. Kurtuluşa ermek için de kendisinin çabalamasına gerek yoktur, çünkü kötü doğası gereği ne kadar çabalasa da bunu başaramaz. Kimlerin selamete ereceği zaten önceden belirlenmiştir. İnsanın İsa'yı örnek almaya çalışması ise boşunadır. Çünkü İsa tek örnektir ve insanın onun gibi olması imkansızdır. Erasmus eğitimle, kaos ve çatışmaya sebep olmadan uyum içinde ve radikal bir başkaldırı şeklinde değil, süreç içerisinde gelişecek bir reformu dilemişken, Luther bunun tam tersini yapmıştır.

⁶⁸ Jerome ve Origen : Erasmus için önemli olan Hıristiyan teologlar.

SONUÇ

Erasmus von Rotterdam ve Martin Luther'in görüşlerinin günümüze yansımalarını kısaca şöyle toparlayabiliriz:

15. yüzyılda insanlar Hıristiyanlık ve dolayısıyla kilisenin boyunduruğu altındaydı. Bu dönemde Martin Luther'in "İnsan günahkar bir kuldur."⁶⁹ söylemi geçerliydi. Bunun için de insanlar bu dünyadaki hayatını, öbür dünyaya hazırlık olarak günahlarından arınmakla geçirmeliydi. Dolayısıyla insanın dünyevi hayatında herhangi bir şeyden hak talep etmesi, bu dünyadan zevk alması, kilise doktrinleri dışında merak duyması, sorgulaması uygun değildi.

Martin Luther'in "İnsan günahkar bir kuldur." söylemine katılmıyorum. Çünkü dünyaya yeni gelmiş bir bebeğin günahkar olduğunu düşünmenin kanımca mantıksal karşılığı yoktur. Onun günahkar olmasına çevresi ve yaşadığı şeyler neden olur. Aynı şekilde John Locke'nin de "İnsan zihni doğuştan boş bir levhadır"⁷⁰ söylemi Luther'in söylemini sarsmaktadır. Ancak Luther'in kilisenin, Tanrı ile kul arasına girmemesi gerektiği fikrine katılıyorum. Çünkü kilise yıllarca insanların günahlarının affedilmesi için af kağıtları karşılığında insanları hem maddi hem de manevi açıdan sömürmüştür. Bunu günümüzle kıyaslırsak bazı insanlar kutsal kitapları açıp okumadan hacı, hoca ya da şeyh diye gördükleri bazı kişileri her şeyi bilen gibi gördüklerinden, para karşılığında onlara merak ettikleri şeyleri sormaktadırlar. Bu bilgin dedikleri kişiler de parayı alıp ortadan kaybolabilmektedirler, ya da yanlış yorumlar yapmaktadırlar.

Martin Luther'in Alman toplumuna katkılarında en önemlisi, gerçekleri ortaya koymak ve inananlara gerçek İncil ve Hıristiyanlığı göstermek amacıyla İncil'i Almanca'ya çevirmesidir. Luther'in İncil çevirisi, çeviri alanında bir çığır niteliğindedir. Kelimeleri değil, anlamı vermek için çaba göstermiş, yaptığı çevirinin çeviri kokmamasına çalışmış, halkın konuştuğu ve anladığı dili kullanmıştır.

Çeviride kelimeleri bire bir değil de anlamı vermek için çevirmek çok önemlidir. Çeviri demişken de Almanya'dayken de başımdan geçen bir olayı aktarmak isterim.

Bir gün Alman bir arkadaşım yemek yapmıştı ve yemek çok güzel olmuştu. Ben de Almanca ona "eline sağlık" demek isteyip "Gesund deiner Hand"dedim. Arkadaşım da "Bin ich krank?" (Hasta mıyım?) diye sordu. Bu da yanlış anlaşılmaya neden oldu.

⁶⁹ Mehmet Sıraç İNAN. Alman Edebiyatı Tarihi, s. 8

⁷⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Locke (20.10.2014)

Dolayısıyla anlamı vererek çevirmek çok önemlidir, yoksa iletişim kopukluğuna neden olabiliyor.

Hegel de Luther'in İncil çevirisini, gerçekleşebilen devrimlerin en büyüklerinden biri olarak nitelemiş ve şunları söylemiştir: “Bir şey ancak ana dilimde söylenmişse benim malımdır. Luther İncil'i Almanca'ya çevirmeden Reformasyonunu tamamlayamazdı.”

⁷¹Kurduğu yeni mezhep ile Katolik Kilisesi'nin insanlar üzerindeki baskısını kırmış, Alman diline İncil çevirisiyle büyük katkı sağlamıştır. Kendisinden sonra Almanya'da dil cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetler, Alman dilini kültür, sanat, fen, tıp ve yazın dili haline getirmeye çalışmışlardır.

Bu da dini ve edebi açıdan bölünmüş olan ülkeye edebi birlik kazandırır. Bu dönemde yapılan dil araştırmaları ve çeviri çalışmalarının amacı, elit okuyucu kitlesine hümanist düşüncenin kanunlarını özenli bir dil ve biçim anlayışı içinde tanıtarak, yeni duygu ve düşünce alanlarına açılma olanağı vermektir.

16. yüzyılda ortaya çıkan Hümanizma akımıyla insanın görüş ve düşünce dünyasında yeni bir kapı aralandı. Kaynağını Antik Kültür'den alan Hümanizma temeline insanı ve onun değerini ortaya koydu. Bilinenin aksine insanın hakları, özgürlüğü, dünyevi hayattan da zevk alması söz konusuydu.

Bu çağda Hümanizm, insana Ortaçağ'da yitirdiği kişiliğini yeniden kazandırmayı amaçlamıştır. Günümüzde, “insancılık” insanın eğitilmesini, bilgi ve becerilerini geliştirerek değerlendirilmesini ve evrimleştirilmesini amaçlar bir duruma gelmiştir. İnsanı yalnızca bireysel özgürlüğü ve mutluluğu açısından değerlendirmek yeterli olmayacaktır; bu değerlerin toplumun gelişimine ve evrimleşmesine de yön vermesi gerekmektedir.

Hümanizmin demokratik yönetim isteği, insana verilen değer ve saygınlık, düşünce ve vicdan özgürlüğü, yönetimin halk için olması, bilim ve sanat için özgür düşünce, dinsel hoşgörü gibi özetlenebilecek görüşleri bugün ileri sürülen sosyal hukuk devleti, insan hakları, azınlık haklarının korunması gibi ilkelerle örtüşmektedir. Fakat o dönemde bu ilkelerin günümüzdeki gibi kapsayıcı ve genel bir anlayış olarak kabul edilmesi elbette beklenemez; üstelik bu fikirlerin günümüzdeki yaygınlığının ve kapsayıcılığının da sınırlı olduğunu hatırlamak gerekir.

Hümanizmanın ve Alman düşünce tarihinin en önemli şahsiyetlerinden olan Erasmus, akla dayanan eleştiriyi savunan, hoşgörülü, aydın modelini temsil edip bilimin özgürlüğünü savunmuştur.

⁷¹ Gürsel Aytaç, Yeniçağ Alman Edebiyatı, Doğu Batı Yayınları, 2012, s. 26

Erasmus edebi faaliyetlerini halkın yararına ve onu eğitmek için gerçekleştirmiştir. Erasmus'un bir başka yönü ise yergiciliğidir. Bu alanda en önemli yapıtı 'Deliliğe Övgü' (Lob der Narrheit) dır. Bu yapıtta beklentisi olan insanların mutlu, özgür ve bağımsız olamayacağını söyler. Beklentisi olan insanların tutsak olduğunu ifade eder. Erasmus'un sözünü ettiği beklentisi olmayan "delileri", Anadolu kültüründe dünya işlerinden el etek çekmiş dervişlere benzetebiliriz. Onlar da dünyevi her şeyden vazgeçmiş, beklenti içine girmeyip planlar yapmamışlardır. Bu yüzden toplumun kendi kalıplarına soktuğu insanlardan daha özgürdürler aslında. Ancak toplum denilen çark, içinde eritemediği bireyleri dışlayıp "deli" diyerek onları toplumdan soyutlarsa da, aslında gerçek bilgeliğe sahip olanlar, o "deli" lerdir.

Erasmus'a göre, insan iyidir ve eğitim yoluyla kötülüklerden arındırılabilir. Erasmus kız-erkek herkes için zorunlu eğitimin olması gerektiğini belirtir. Ama bunun o dönem için yaygın kabul göreceğini beklemek, okullaşmanın ve özellikle kız çocukların okutulmasının hala temel sorunlar arasında yer aldığı bir ülkede yaşarken, fazla iyimser olur.

Erasmus'un eğitime verdiği önem, günümüzdeki üniversite öğrencilerinin belli bir süreliğine Avrupa Birliğinde olan bir ülkede eğitimine devam etmeyi sağlayan Erasmus Programının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Erasmus Programı sayesinde ben de Almanya'ya gitme fırsatını yakalayıp Alman kültürünü daha yakından tanıma fırsatı buldum.

Sonuç olarak, günümüzde sadece Orta Doğu ülkelerinde değil, tüm dünyada Martin Luther ve Erasmus gibi ünlü şahsiyetlerin görüşleri büyük önem taşımaktadır. Ancak çoğu baskıcı toplumlarda halen gerçekler görmezden gelinmektedir.

Reformun önderi Martin Luther'in daha 15. yüzyılda "Tanrı ile kul arasına kimse giremez." söylemi malesef halen çoğu kişiye hitap etmemektedir. Bu kişiler günahlarının bağışlanacağını düşünerek bilgin sandıkları dolandırıcı kişilerden para karşılığında muska veya benzer şeyler almaktadırlar. Günümüzde dini halen tekelinde tutanlar vardır.

Yüzyıllar önce mezhep savaşları yaşanıldığı gibi günümüzde de mezhep savaşlarına şahit olmaktayız. Örneğin günümüzde Kuzey Afrika ülkelerinde ve Hindistan gibi birçok farklı mezhebin bulunduğu ülkelerde savaşlar yaşanmaktadır. Bu tür savaşların çıkmasında sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlerin yanında inanç farklılıkları da rol oynamaktadır.

Bu sorunların ortadan kaldırılması için günümüzde halen Erasmus ve Luther'in öğretilerine ihtiyaç duyulmaktadır, bana göre.

Ünlü hümanist Erasmus'un da, özgür düşünceleri dile getiren ya da özgür birey diye adlandırdığı kişiler günümüzde fazla bulunmamaktadır. Çünkü bu bireyler ya bilginin ya da başka kişilerin tutsağı durumuna gelmişlerdir.

Biz de çalışmamızda Martin Luther ile Erasmus von Rotterdam'ın görüşlerini önce kendi bağlamlarında, daha sonra da günümüzdeki yansımalarıyla ilişkilendirerek elde ettiğimiz sonuçları vermeye çalıştık.

KAYNAKÇA

AYTAÇ. Gürsel. *Yeniçağ Alman Edebiyatı*, Doğu Batı Yayınları, 6.Baskı, 2012, s.12

BEUTİN, W., Ehlert K. , Emmerich W., Hoffacker H., Lutz B., Meid V., Schnell R., Stein P. und Stephan İ. *Deutsche Literatur Geschichte von den Anfaengen bis zur Gegenwart*,J.B Metzler Verlag,s:51,66-69, 1994, Stuttgart

BRECHT. Martin. *Martin Luther Shaping and Defining the Reformation (1521-1532)* , (Translated: James L.Schoaf), Minneapolis: Fortress Press,1994,s.220-224
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Gazetecilik A.Ş. Cilt:11,1986, s:5443

COŞAR. Fatma Mansur. *Din Savaşları*, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2008, s.67

ERASMUS, *Das Lob der Narrheit*, Diogenes Verlag AG Zürich,1987

ERASMUS. *Collected Works of Erasmus*, translated: R.A.B Mynors, Toronto: Toronto University Press, 1987, s.110

ERASMUS. *Deliliğe Methiye*, (çev. Nusret Hızır), Meb Yayınları, İstanbul, 1992

ERASMUS. *Deliliğe Övgü*, (çev. Nusret Hızır), Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2011

ERASMUS. *Deliliğe Övgü*, (çev:Nusret Hızır), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000b

ERASMUS. Desiderius. *The Handbook of Christian Soldier*, trans. by: Charles Fantazzi, Collected Works of Erasmus, Ed.by John W. Vol. 66, Toronto, Toronto University Press, 1988

ERASMUS. *The Correspondence of Erasmus*: Letter 1122-1251, translated: Peter G.Bretnhoz, Roger Aubrey Baskerville Mynors, Toronto: Toronto University Press, 1988, s.227

ERASMUS. *The Correspondence of Erasmus*: Letters 1356 to 1534, (1523-1524), trans:R.A.B Maynars and Alexander Dalzell, Toronto:Toronto University Press, 1992, s.245

HILLERBRAND. Hans J. *Erasmus and His Age*”*Selected Letters of Desiderius Erasmus*”, translated by:Marcus Howorth. Newyork: Harper & Row Publisher, 1970, s.140

HOFFMANN G. Friedrich und Herbert Rösch. *Grundlagen, Stile, Gestalten der deutschen Literatur*, Hirschgraben Verlag, s:50-59,1973, Frankfurt am Main

İNAN, Mehmet Sıraç. *Alman Edebiyatı Tarihi*, Dicle Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, s:6-7-9, Diyarbakır, 2011

İNAN, Mehmet Sıraç. *Hümanizma ve Hümanizma Hareketini Oluşturan Nedenler*, Alleben Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi, sayı: 5,1998.

KÖŞKER ÜRE, Rahmi. *Yeni Avrupa'nın Oluşumu ve Erasmus*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

McCONICA, James. *Erasmus (Düşüncenin Ustaları)*, (çev: Cemal Atilla), İstanbul: Altın Yayınevi, 2002, s.146

McGIFFERT, Arthur Cushman. *Martin Luther, The Man and His Work* (1917), U.S.A: Kissenger Publishing, 2003, s.254

McMONICA, James. *Erasmus, The Oxford Encyclopedia of The Reformation*, Ed.by Hans J. Hillerband, Oxford University Press, vol.2,1996

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Sabah, Cilt:9, s:254

MINNICH, Nelson H. *The Character of Erasmus*, The American Historical Review, vol.83, No.3, June 19

MULLETT, Micheal. *Martin Luther*, London: 2004, s.129

OBERMAN, Heiko A. *The Travail of Tolerance, Containing Chaos in Early Modern Europe, Tolerance and Intolerance in The European Reformation*, Ed. By Ole Peter Grell, Bob Scribner, Cambridge, Cambridge University Press, 1996

OLGUN, Hakan. *Luther ve Reformu*, Fecr Yayınları, Ankara, 2001, s.38

RICE, Eugene F. *Erasmus and The Religious Tradition 1495-1499*, Renaissance Essays: From the Journal of The History of Ideas, Ed. by Paul Oskar Kristeller, Philip P. Wiener, New York, Harper&Row,1968

SMITH, Preserved. *Erasmus a Study of His Life, ideals and place in Histor*, New York and London: Harpers&Brothers Publishers,1925

SMITH, Preserved. *Rönesans ve Reform Çağı*, (çev: Serpil Çağlayan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001

SPITZ, Lewis W. *Erasmus as a Reformer, The Reformation: Education and History*, Hamshire, Variorum,1997

ŞENEL, Alaeddin. *Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara, 2004, s.294

Temel Britannica Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, Cilt:8, 1993, s:224-225

ZENGİN, Dursun. *Alman Edebiyatı Başından 19.Yüzyıla Kadar*, Pelikan Yayıncılık, s:167-197, 2011, Ankara

ZWEIG, Stefan. *Yarının Tarihi: Düşüncenin Ustası Erasmus*, (çev: Ahmet Cemal), İstanbul: Can Yayınları, 1998, s.188

<http://www.ansiklopedim.info/?p=4474> (19.12.2013)

<http://www.bilimvegelecek.com.tr/?goster=1577> (26.11.2013)

<http://www.bilimvegelecek.com.tr/?goster=1577> (26.11.2013)

<http://www.hristiyan.net/martinlutherinyasami/> (04.01.2014)

http://www.incilturk.com/Calvinizim/ronesans_ve_reform_kiliseye.htm
(25.11.2013)

http://www.incilturk.com/Calvinizim/ronesans_ve_reform_kiliseye.htm
(25.11.2013)

http://www.incilturk.com/kutuphane/martin17_misyonerlik.htm (04.01.2014)

http://www.incilturk.com/Calvinizim/ronesans_ve_reform_kiliseye.htm
(25.11.2013)

<http://www.insanokur.org/?p=691> (05.10.2013)

<http://www.insanokur.org/?p=690> (02.02.2014)

http://tr.wikipedia.org/wiki/John_Locke (20.10.2014)

http://tr.wikiquote.org/wiki/Martin_Luther (20.10.2014)

ÖZGEÇMİŞ

30.12.1987'de Diyarbakır'da doğdu. İlkokulu Diyarbakır Yahya Kemal Beyatlı ve ortaokulu da Yiğityolu Köyü Mehmetçik İlköğretim Okulunda okudu. Lise eğitimine ise Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi, Yabancı Dil Ağırlıklı Bölümünde devam etti. 2007 yılında Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Almanca Öğretmenliği Bölümünde lisans eğitimine başladı. 2010 yılında Erasmus Öğrenim Programıyla Almanya'ya gidip 1 yıl eğitimine Osnabrück Üniversitesi'nde devam etti. 2011 yılında tekrar Almanya'ya gidip 3 ay Osnabrück'te staj yaptı. 2012 yılında lisans eğitimini tamamladıktan sonra, aynı yıl lisansüstü eğitimine başladı. Lisansüstü eğitimi devam ettiği sırada, Diyarbakır'da özel bir okulda 2 yıl Almanca Öğretmeni olarak görev yaptı.

Suzan YÜKSEKKAYA